

Metot ve Aksiyon Arasında Bir Portre Olarak Ebû Osman es-Sâbûnî'nin Entelektüel Yönü

Halil İbrahim DELEN*

Ali SEVER**

ÖZ

Bu makale, Ebû Osman es-Sâbûnî'nin akaid sahasındaki entelektüel portresini metodolojik yönü ve tarihsel konumuyla ele almaktadır. Eserlerinde, Allah'ın sıfatlarını tevilsiz olarak kabul etmekte, naslara bağlılığı esas almakta ve kelam yöntemine sert eleştiriler yönelmektedir. Ancak eğitim aldığı çevreler, Eş'arî âlimlere verdiği destek ve Kuşeyrî'nin Eş'arîliği savunan bildirisine imza atmış olması, onun bu iki gelenek arasında özel bir konumda yer aldığını göstermektedir. Makale, Sâbûnî'nin iman-amel ilişkisi, Kur'an'ın mahluk olmadığına dair düşüncesi, kader anlayışı ve sahabeye bakışı gibi konulardaki yaklaşımlarını analiz etmektedir. Ayrıca, bidat ehline yönelik tutumu, sünneti koruma çabası ve hilafet anlayışı üzerinden onun siyasi tavrı da değerlendirilmiştir. Sâbûnî'nin görüşleri hem Selefi geleneğin sürekliliğini yansıtan hem de Ehl-i sünnet içerisindeki iç tartışmalara ışık tutan niteliktedir. Bu yönüyle makale, Sâbûnî'nin itikadî kimliğine dair farklı yaklaşımları mukayeseli olarak incelemekte ve onu ne sadece Selefi ne de tamamen Eş'arî olarak tanımlamayıp özgün bir konuma yerleştirmektedir. Bu yaklaşımın önemi, özellikle günümüzde Sâbûnî'nin bazı çevrelerce tek bir bakış açısıyla değerlendirildiği görüldüğünde daha net ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Akaid, Hadis, Eş'arîlik, Ebû Osman es-Sâbûnî

Abû 'Uthmân al-Şâbûnî's Intellectual Side as a Portrait Between Method and Action

ABSTRACT

This article examines the intellectual portrait of Abû 'Uthmân al-Şâbûnî in the field of Islamic creed (*'aqidah*) with particular attention to his methodological stance and historical context. Al-Şâbûnî in his works affirms the divine attributes without figurative interpretation (*ta'wîl*), prioritizing textual evidences (*naşş*), and directing sharp criticism toward speculative theology (*'ilm al-kalam*). Nevertheless, his scholarly formation, support for Ash'arî scholars, and his endorsement of al-Qushayrî's manifesto in defense of Ash'arism suggest that he occupied a unique position between these two intellectual currents. The article analyzes his positions on the relationship between faith and deeds (*imân-'amal*), his firm stance against the claim that the Qur'an is created, his views on divine decree (*qadar*), and his respectful approach toward the Companions. Furthermore, his critique of theological innovations (*bid'ah*), his commitment to preserving the Sunnah, and his understanding of the caliphate reflect his broader religious and political outlook. His positions simultaneously reflect the continuity of the Salafî tradition and provide insight into the internal discussions within Ahl al-Sunnah. Thus, the article offers a comparative analysis of differing perspectives on al-Şâbûnî's theological alignment, proposing that he cannot be exclusively categorized as either Salafî or fully Ash'arî, but rather occupies a distinct theological position. The importance of this approach is especially evident today, when it is seen that some circles have evaluated al-Şâbûnî from a single point of view.

Keywords: Kalâm, 'Aqidah, Ḥadīth, Ash'arism, Abû 'Uthmân al-Şâbûnî

* Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, Assist Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology, Department of Kalam, Tekirdağ, Türkiye, hidelen@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2803-0300>, <https://ror.org/01a0mk874>.

** Araştırma Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Research Assistant, Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Tekirdağ, Türkiye, asever@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5615-2001>, <https://ror.org/01a0mk874>.

Geliş Tarihi / Date of Submission : 01.08.2025

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 31.10.2025

Atıf / Citation: Delen, Halil İbrahim & Sever, Ali. "Metot ve Aksiyon Arasında Bir Portre Olarak Ebû Osman es-Sâbûnî'nin Entelektüel Yönü". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62 (Aralık 2025), 170-190. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1756641>.

Etik Beyan ve Çıkar Çatışması: Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ethical Statement and Conflicts of Interest: The author declares that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, all sources used were indicated in the bibliography, the study was not financially funded, and there is no conflict of interest.

Copyright & License: Author publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY 4.0

Giriş

İslâm düşünce tarihinin en dikkat çeken tartışmalarından biri, dinî bilginin kaynakları ve yöntemi meselesinde tezahür etmektedir. Vahyin mutlak otoritesini merkeze alan nakli önceleyen gelenek ile aklî çıkarım ve teveli önceleyen kelim yöntemini benimseyenler arasındaki bu mücadele, özellikle itikadî konularda derin izler bırakmıştır. 10. ve 11. yüzyıllar, bu gerilimin şekillendiği, Ehl-i hadîs, Eş'arîlik ve Hanbelîlik gibi ana akımların daha da netleştiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Horasan coğrafyası, özellikle Nişabur, bu fikrî çatışmaların ve sentez arayışlarının en yoğun yaşandığı merkezlerden biri haline gelmiştir.¹

İşte bu kritik tarihî kavşakta, Ebû Osman İsmail b. Abdurrahman es-Sâbûnî (ö. 449/1057), “Şeyhülislam” unvanıyla anılan müstesna bir şahsiyet olarak belirlemektedir. Fıkıh, hadis, tefsir ve hitabet sahalarında temayüz etmiş “Sünnetin Kılıcı” (Seyfû's-Sünne) lakabıyla şöhret bulmuş olan Sâbûnî, itikadî yönelimi bakımından literatürde farklı bir tartışmanın odağındadır.² Temel eseri *Akâdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs*, ilk nesillerin inanç esaslarını hadisler, sahabe ve tâbiîn görüşleriyle sistematize ederek ortaya koyan klasik bir metindir.³ Ancak Sâbûnî'nin bu eserdeki metodolojik duruşu ve savunduğu prensipler ile tabakat eserlerinde hakkında yapılan açıklamalar, onun kelim aidiyeti konusunda belirgin bir ikilem doğurmuştur. Sâbûnî, yaşadığı dönemdeki Ehl-i hadîs/Selefi geleneğin Horasan'daki bir temsilcisi midir, yoksa döneminin baskın Eş'arî ekolünün içinde yer alan ancak selefi bir söylemi benimseyen bir âlim midir?

Bu soru, Sâbûnî'nin nasıl anlaşılacağına anahtar olarak telakki edilebilir. Bir yandan, Allah'ın sıfatlarını tevilsiz, zahiri manalarıyla kabul etmesi, kelim metodunu şiddetle reddetmesi, bidat ehliyle keskin bir ayrışma içinde olması ve iman-amel bütünlüğünü savunması, onu Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) çizgisine yaklaştıran tipik bir Ehl-i hadîs âlimi portresi çizmektedir. Diğer yandan, eğitimi önde gelen Eş'arî üstadlardan (Su'lûkî) alması, Eş'arî âlimlerini söz gelimi Cüveynî ve Bağdâdî'yi açıkça övmesi, Eş'arîlere yönelik siyasî baskılar (Kündürî Mihnesi, 447/1055 civarı) sırasında hedef haline gelmesi ve Kuşeyrî'nin Şikâyetnâmesi gibi Eş'arîliği savunan bildirilere imza atması, onun bu ekolün parçası olabileceğine dair tarihî deliller olarak da önümüzde durmaktadır. Hatta Eş'arî'nin *el-İbâne* adlı eserine gösterdiği özel ilgi, bu ilişkiyi pekiştiren somut bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Tespit edilebildiği kadarıyla Sâbûnî hakkında yapılan çalışmalar biyografisi, görüşleri, eserlerinin tahkik ve şerhi şeklindedir.⁴ Sîta el-Acemî Sâbûnî'nin *Akâdetü's-selef* eserini merkeze alarak akaide dair bazı ıstılahların sözlük ve kavram boyutunu incelemiştir. Yazarın kendisinin de belirttiği gibi belli başlı terimlerin incelendiği makale eserin kavram haritasına katkı sunması açısından istifadeye açıktır.⁵ Âdil Muhammed Ali ve Serheng Ahmed Fettâh'ın birlikte kaleme aldıkları makalede ise hayatı ve eserlerine dair malumat yoğunlukta verilerek görüşleri kısmi maddeler halinde özetlenmiştir. Çalışmada bazı görüşler verilmekle yetinilmiş farklı yönleriyle ilgili herhangi bir mukayese yapılmamış veya dönemine, kendisinden sonrasına olağan bir etkisinden bahsedilmemiştir.⁶ Şerif Taha hazırladığı sunumunun merkezine Sâbûnî'nin Eş'arî olamayacağına dair izahları koymuştur.⁷ Özellikle Eş'arîlerin aklî delil anlayışları üzerinden sıfatlar

¹ Horasan'ın mezhebi durumu özellikle Ehl-i hadîsin konumu için bk. Abdullah Ömer Yavuz, *Coğrafya ve Mezhep Horasan'da Eş'arîliğin Tarihsel Gelişimi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2021), 113-128.

² Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv Mahmûd Muhammed Tanahi (Kahire: Matba'atu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1964), 4/271; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebi et-Türkmânî ed-Dimaşkî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 18/40.

³ İsmail b. Abdurrahman es-Sâbûnî, *Akâdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs ev er-Risâle fî itikâdi ehli's-sünne ve ashâbi'l-hadîs ve'l-eimme*, thk. Nâsır b. Abdurrahman (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1998). Eserin ismi, nisbeti ve yazmaları hakkında bk. Selahattin Yücel, *Hadîs Literatüründe Kitâbü's-Sünne Geleneği* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2014), 97.

⁴ Hayatı, eserleri ve bazı görüşlerine dair bk. Muhammed Aruçi, “Sâbûnî, İsmâil b. Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008); Âdil Muhammed Ali - Serheng Ahmed Fettâh, “el-İmâm Ebû Osmân es-Sâbûnî hayâtuhû ve menhecuhû fî takrîri'l-akide fî kitâbihi Akâdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs”, *Sulaimani Journal for Humanities* 25/2 (Temmuz 2023), 618-629.

⁵ Sîta el-Acemî, “el-Mustalahâtü'l-akadiyye fî Kitâbi Akâdetü's-selef ve ehli'l-hadîs”, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslamiyyeti'd-Düvelîyye* 5/5 (2021), 121-158.

⁶ Ali - Fettâh, “el-İmâm Ebû Osmân es-Sâbûnî hayâtuhû ve menhecuhû fî takrîri'l-akide fî kitâbihi Akâdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs”, 625-629.

⁷ Şerif Taha, “Hel kâne Şeyhülislâm Ebû Osman es-Sâbûnî Eş'ariyyen”, *Salafcenter* (Erişim 18.08.2025), 9-23.

konusuna işaret ederek Sâbûnî'nin görüşlerini serd etmiştir. Sıfatlar konusu dışında başka görüşlerine yer verilmemektedir. Bu yönüyle çalışmanın spesifik bir boyutu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca çalışmada, Sâbûnî'nin Eş'arîlere olan yakınlığı ve desteğine dair rivayetlere de yer verilerek değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan istifade etmekle birlikte bu makalede ilgili konu farklı bir perspektiften işlenmeye çalışılmıştır. Doğrudan müellifin hangi mezhebe ait olmadığına odaklanılmamıştır.

Yapılan çalışmalar içerisinde şerhlere ayrı bir alan açılabilir. Zira Sâbûnî'nin eseri günümüzde özellikle son dönem Selefi anlayışın terviç edildiği çevrelerce merkezî bir metin olarak dikkate alınmış görünmektedir. Zira şerhler genellikle yapılan derslerin, ses kayıtlarının dökümü veya videoların düzenlenmesiyle meydana gelmiştir. Bazıları matbu halde ilgililere sunulurken bazıları da internet sayfaları aracılığıyla okurlarla buluşmaktadır. Bu çerçevede Rabi' el-Medhâlî'nin *Şerhu Akâidetü's-selefi ashâbi'l-hadîs* (Cezair: Dâru'l-İmâm Ahmed, 2008), Ahmed b. Abdurrahman Kâdî'nin *Şerhu Kitâbi Akâidetü's-selefi ve ashâbi'l-hadîs* (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2023), Abdulaziz et-Tarîfî'nin *Şerhu Akâidetü's-selefi* ve Abdulaziz er-Râcihi'nin *el-Hâdi'l-basîs fî Şerhi Akâidetü's-selefi* (Riyad: 2016) belli başlı şerhler olarak örnek verilebilir.

Bu çalışma ise Ebû Osman es-Sâbûnî'nin konumunu detaylı incelemeyi hedeflemektedir. Amacımız, Sâbûnî'nin *Akâidetü's-selef* eserinde ortaya koyduğu itikadî görüşleri sistematik bir şekilde analiz ederek onun konumunu açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede, özellikle sıfatlar meselesindeki yaklaşımı, kelam ilmine yönelik eleştirisi, naslara mutlak bağlılığı ve eğitim silsilesi, dönemin Eş'arî otoriteleriyle etkileşimi, sonrasına etkisi gibi meseleler karşılaştırmalı olarak ele alınacak kaynaklardan elde edilen değerlendirmeler neticesinde Sâbûnî'nin kendine özgü yerinin altı çizilecektir.

1. Sâbûnî'nin İtikadî Görüşleri

Ebû Osman es-Sâbûnî'nin *Akâidetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs* adlı eseri, Ehl-i sünnet akidesini sistematik bir biçimde ortaya koyan ve Selefi düşüncenin temel ilkelerini muhafaza etme kaygısıyla kaleme alınmış önemli bir metindir. Sâbûnî, bu eseriyle özellikle itikadî konularda yaşanan tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde, bidat ve sapkınlıklara karşı Sünnî çizgiyi savunmayı ve selefîn sahih inanç mirasını sonraki nesillere aktarmayı hedeflemektedir. Eserinde, Ehl-i hadîs çizgisinde yer alan sahabe, tâbi'în ve onların izinden gidenlerin görüşlerini merkeze alarak akideyi Kur'an ve hadis temelli bir yaklaşımla temellendirmeye çalışmaktadır.⁸ Bu yönüyle metin, hem kendi döneminin kelamî tartışmalarına doğrudan bir cevap niteliği taşımakta olup hem de Ehl-i sünnet inanç sisteminin bir tür manifestosu olarak değerlendirilebilir.⁹

1.1. Allah'ın Sıfatları

Ebû Osman es-Sâbûnî, Allah'ın sıfatlarının zahir anlamlarıyla kabul edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ona göre Ehl-i hadîs çizgisindeki Selef âlimleri, ilahî sıfatları, Kur'an'da geçen lafızların ve sahih hadis rivayetlerinin işaret ettiği şekilde olduğu gibi benimseyip tevile gitmeden kabul etmektedirler. Sâbûnî, bu yaklaşımıyla, sıfatları teşbihe (Allah'ı yarattıklarına benzetme) düşmeden ispat etmenin mümkün olduğunu ve bunun selefîn yolu olduğunu ifade etmektedir.¹⁰

Bu anlayışta Allah'ın sıfatları, yaratılmışlara benzetilmeden, nasıllığı meçhul olmak üzere, olduğu gibi tasdik edilmektedir.¹¹ Yani, “yed”, “ayn”, “vech”, “kelam”, “rıza”, “gadab”, “nüzul” gibi sıfatlar, lafzen sabit olmakla birlikte, bu lafızların ifade ettiği hakikatin keyfiyeti bilinemez ve bu konuda ilave açıklamaya gidilmez. Sâbûnî'ye göre Ashâbu'l-hadîs, bu sıfatları herhangi bir teşbih, tekyif (keyfiyetini tayin etme),

⁸ Ehl-i hadîsin bu yönüne dair değerlendirmeler için bk. Kadir Gürler, *Ehl-i Hadîsin Düşünce Yapısı -İlk Dönem Ehl-i Hadîs Örneği-* (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 188-193; Sönmez Kutlu, *Selefiğin Fikrî Arka planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 73-78.

⁹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 159-160.

¹⁰ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 160-165. Ehl-i hadîs'in konuyla ilgili yaklaşımlarına dair bk. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, *Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları Ashâbu'l-Hadîse Göre Allah'ın Sıfatları Meselesi* (Ankara: Otto Yayınları, 2011), 112-168; Muhammet Ali Asar, “Beyhakî'nin el-Esmâ ve's-Sıfât Adlı Eseri Özelinde Ehl-i Hadîs'in Haberî Sıfat Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), 238-245; Osman Aydın, “Müşkilü'l-Hadis ve Haberî Sıfatların Te'vili Noktasında Ehl-i Hadise Bir Reddiye”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022), 436-449.

¹¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 232.

ta'tîl (inkar) ya da tahrif (lafzın anlamını saptırma) olmadan kabul etmektedir. Bu anlayış, Allah'ın kendisi için kitapta ve Resulü'nün diliyle sabit kıldığı her şeyi, zahirî anlamıyla tasdik etmek ancak yaratılmışlara benzetmeden ve keyfiyetini araştırmadan inanmak esasına dayanmaktadır.¹²

Sâbûnî ayrıca bu yaklaşımın sadece teorik bir ilke olmadığını, Ashâbu'l-hadîs'in inanç pratiğinin temelini teşkil ettiğini belirtmektedir. Onlara göre, ilahî sıfatları anlamada doğru yöntem; nasların zahirini esas almak, bunları Arap dilinin anlama imkânları çerçevesinde değerlendirmek, fakat bu ifadeleri mecaza veya sembolik bir yoruma çekmeden doğrudan tasdik etmektir. Bu bağlamda “لَمَّا خَلَقْتُ يَدَيَّ” “İki eliyle Adem'i yarattı”¹³ ayeti gibi ayetleri, yed lafzını “nimet” veya “kuvvet” olarak yorumlayan ve onların çizgisini sürdüren yorumların Sâbûnî tarafından kabul edilmediği anlaşılmaktadır.¹⁴ Hatta sıfatlar noktasında çeşitli açıklamalarından dolayı müşebbihe ve muattılâya lanet okumakta onların izafe ettiklerinden Allah'ın yüce ve münezzeh olduğunu ifade etmektedir.¹⁵

Sâbûnî'ye göre, bu tür yorumlar, nasların açık beyanını tahrif etmek anlamına gelmektedir. O, selef âlimlerinin nasların “zahirini” esas almaktan kastettiklerinin, modern anlamda “yüzeysel” veya “mecazsız” anlam değil, Allah hakkında sabit olan hakikatin bizce bilinemeyen, fakat kesin olarak var olduğuna inanılan yönü olduğunu düşünmektedir.¹⁶

Sâbûnî, nasları tevil etmekten kaçınmayı selefın temel prensibi olarak görmektedir. Özellikle müteşâbih ayetlerde “tefvîz” (manayı Allah'a havale etme) yöntemini benimsemektedir: “Selef, müteşâbih ayetleri tevil etmez, onları olduğu gibi kabul eder ve manasını Allah'a havale eder. İlimde derinleşenler ise O'na inandık, hepsi Rabbimiz katındandır derler”¹⁷ ayeti buna delildir.” Örneğin Allah'ın gecenin son üçte birinde dünya semasına inmesi (nüzul) hadisini zahirî manasıyla kabul etmektedir. Ancak “Nasıl?” sorusunu sormayı bidat saymaktadır.¹⁸

Sâbûnî'ye göre, Allah'a nispet edilen sıfatların tevili, sadece akli bir sapma değil, aynı zamanda ümmetin akaid mirasına da bir saldırı anlamına gelmektedir. Bu yüzden sıfatları tevil veya tatil eden akımlara karşı sert bir dil kullanmaktadır.¹⁹

Sonuç olarak Sâbûnî, Allah Teâlâ'nın sıfatları konusunda selefın yolunu esas almanın zarureti, hem Kur'an ve sünnet naslarına hem de sahâbe ve tâbi'in uygulamalarına dayandırmaktadır. O, bu yaklaşımı kelâmî tartışmaların dışında değil, bilakis kelâmî sapmaların karşısında bir “iman koruması” olarak sunmaktadır.

1.2. Kur'an'ın Mahiyeti ve Kelâmulah

Sâbûnî'ye göre Kur'an, kesinlikle yaratılmış değildir. Kur'an'ı mahluk olarak nitelemek, yalnızca yanlış bir görüş değil, aynı zamanda İslâm akidesine aykırı açık bir küfürdür. Bu bağlamda Sâbûnî, Ehl-i hadîs'in ortak kanaatini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “Ehl-i hadîs, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı, vahyi ve indirdiği kitap olduğuna, mahluk olmadığına inanır. Kim onun mahluk olduğunu söylerse kâfirdir.”²⁰

Ayrıca Sâbûnî, Kur'an'ın yaratılmış olduğu iddiasına karşı mücadele eden Ahmed b. Hanbel gibi selef âlimlerinin tutumlarını örnek almaktadır. Bu çerçevede “lafzî telaffuzun mahluk olup olmadığı” şeklindeki

¹² Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 165.

¹³ Sâd 38/75.

¹⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 164-165.

¹⁵ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 232; Ali - Fettâh, “el-İmâm Ebû Osmân es-Sâbûnî hayâtuhû ve menhecuhû fî takrîrî'l-akide fî kitâbihî Akâidetü's-selefi ve ashâbi'l-hadîs”, 628.

¹⁶ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 165, 232-235.

¹⁷ Âl-i İmrân 3/7.

¹⁸ Çok geniş bir şekilde Allah'ın yeryüzüne nüzulu/inmesine dair ayetleri ve bu çerçevede oluşan rivayet ve yorumları ele almaktadır. Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 195 vd.

¹⁹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 189; Ayrıca bk. Kırbaçoğlu, *Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları Ashabü'l-Hadise Göre Allah'ın Sıfatları Meselesi*, 156.

²⁰ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 165-166. İlgili konu için bk. Halit Özkan, “Ehl-i Hadis ve Cehmiyye'nin Kur'an-Sünnet Anlayışı 'Halku'l-Kur'an' Tartışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, *İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*, ed. Bünyamin Erul (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 170-172; Sema Korucu Güven, “Kelâm ve Telaffuz Arasında İki İsim: Buhârî ve Ahmed b. Hanbel”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran2025), 7-10.

tartışmalarda da açık bir tutum sergilemektedir. Sâbûnî, bu konuda Ahmed b. Hanbel'in "Kim Kur'an'ı lafzıyla okumam mahluktur derse, o Cehmî'dir" sözünü aktarmaktadır.²¹ Bu ifade, hem lafzın hem de telaffuz edilen kelamın Allah'a ait olduğuna dair bir vurgudur ve lafzın mahluk sayılması ihtimaline karşı güçlü bir red anlamı taşımaktadır. Sâbûnî bu noktada tavizsizdir ve lafzın mahluk olduğunu söylemenin, niyet itibarıyla Kur'an'ı mahluk saymakla aynı anlama geldiğini çeşitli alimlerden yapmış olduğu nakillerle belirtmektedir.²²

1.3. İman-Amel İlişkisi

Sâbûnî, Ehl-i hadîs geleneğini takip ederek imanı sadece dil ile ikrar ve kalp ile tasdik in ötesinde, ameli de onun ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir. Ona göre iman; söz, amel ve marifetten oluşmaktadır. Bu yönüyle iman sabit bir durum değil, kulluğun seyrine göre artıp eksilen dinamik bir hakikattir: "Ehl-i hadîs'in mezhebine göre iman; söz, amel ve marifettir. İtaatle artar, masiyetle eksilir."²³ Sâbûnî, bu yaklaşımını, Ehl-i hadîs çizgisinin önemli temsilcilerinden Evzâî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) gibi âlimlerin "iman söz ve ameldir" şeklindeki ifadelerine dayanarak temellendirmektedir.²⁴ Ayrıca Sâbûnî, sadece ikrar ile yetinip ameli dışlayan Mürcie anlayışını sert biçimde eleştirmektedir. Onlara isnat edilen "İyi amellerimiz kabul edilir, kötü olanlar affedilir" şeklindeki yaklaşımı reddetmekte ve bu tür bir güvenin temelsizliğini şöyle dile getirmektedir: "Hâlbuki ben bir iyilik yaptığımı bile bilmem!"²⁵ Öte yandan, İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) rivayet ettiği gibi, Abdullah b. Mübarek'in (ö. 181/797) birtakım büyük günahları işleyen kimseleri iman dairesinden çıkarmayı reddetmesi, bu yaklaşımın günah ile küfür arasında ayırım yaptığını ve Haricî eğilimlere karşı itidalli bir çizgiyi benimsediğini göstermektedir.²⁶

Sâbûnî, iman-amel ilişkisini işlerken, özellikle farz namazı terk eden kimsenin durumu üzerinden Ehl-i hadîs ekolündeki farklı yorumlara da yer vermektedir. Ona göre, Müslüman bir kimsenin farz namazı bile terk etmesi meselesinde Ehl-i hadîs âlimleri kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere birçok selef âlimi bu durumda kişiyi tekfir etmiş ve namazı terk etmeyi İslam dairesinden çıkmaya yeterli görmüşlerdir. Bu yaklaşım, "Kul ile şirk arasında sadece namaz vardır; kim namazı terk ederse küfre düşer" gibi hadislerle temellendirilmiştir.²⁷ Bu bağlamda, namazın terkini sadece bir büyük günah değil, doğrudan şirk ve küfürle ilişkilendiren sert bir tutum söz konusudur.²⁸

Buna karşılık, Şâfî (ö. 204/820) ve ona tâbi olan birçok fakih ve kelamcı, namazı terk eden kişinin, eğer bu farzın dinen vacip olduğuna inanmaya devam ediyorsa tekfir edilmeyeceğini savunmuşlardır. Bu yaklaşım, hadisin "namazı inkâr ederek terk eden" kimse hakkında olduğu şeklinde tevîl edilmesiyle açıklanmaktadır. Nitekim Sâbûnî, Yusuf Suresindeki "Ben Allah'a inanmayan bir kavmin dinini terk ettim"²⁹ ayetine atıfla, bir kimsenin fiilen küfre girmese bile inanç bazlı bir terk üzerinden küfürle ilişkilendirilebileceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla burada söz konusu olan, amelî terkin ötesinde bir içsel inkar halidir.³⁰

Sâbûnî'nin bu görüşlere yer vermesi, onun sadece kendi kanaatini aktarmakla kalmayıp, Ehl-i hadîs içerisinde yer alan önemli görüş farklılıklarını da yansıttığını ve meseleleri kısmen de olsa Selefi geleneğin iç çeşitliliğiyle birlikte değerlendirdiğini göstermektedir.

²¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 172-173. Lafziyye hakkında bk. Özkan, "Ehl-i Hadis ve Cehmiyye'nin Kur'an-Sünnet Anlayışı 'Halku'l-Kur'an' Tartışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme", 175-179; Üsâme Bozkurt, *Hicrî 4. Asırda Ehl-i hadîs'in İç Tartışmaları* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 153-163.

²² Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 165-174.

²³ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 264. Ayrıca bk. Kutlu, *Selefilik'in Fikrî Arkapları İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, 96-104, 135.

²⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 271.

²⁵ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 272.

²⁶ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 273-274.

²⁷ Yakın ifadelerle geçtiği yer için bk. Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî, *Sahîbu Müslim*, thk. Yâsir Hasan vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2016), "İmân", 134.

²⁸ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 277-278.

²⁹ Yûsuf 12/37.

³⁰ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 278.

1.4. Kulların Fiilleri ve Kader Meselesi

Sâbûnî, Ehl-i sünnet'in temel ilkeleri doğrultusunda kulların fiilleri ve hidayet-dalalet meselesine dair açık bir tavır ortaya koymaktadır. Ona göre kulların fiilleri (kesb ettikleri davranışlar) Allah tarafından yaratılmıştır. Bu hususta Ehl-i sünnet mensupları arasında bir ihtilaf bulunmadığı gibi, bu görüşü inkar eden kimseler hidayet ehlinden de sayılmamaktadır.³¹ Ona göre bu çerçevede hidayet ve dalalet de kulun kendi iradesiyle yaptığı tercihlere dayanmakla birlikte, nihai olarak Allah'ın dilemesiyle tahakkuk etmektedir. “Allah dilediğini hidayete erdirir, dilediğini sapıtır”³² ayetini delil getiren Sâbûnî, Allah'ın dalalette olanlar için bir mazeret kabul etmeyeceğini vurgulamaktadır. Çünkü Allah, hidayeti hak edene lütufla verir; dalâleti hak edene ise adaletiyle muamele eder.³³

Sâbûnî, bu konuyu açıklarken bu hakikatin insanın yaratılış sürecinde daha ilk andan itibaren belirlendiğine işaret eden rivayetlere de yer vermektedir. Nitekim bir hadiste, insanın anne rahmindeki gelişimi anlatılırken, ilk kırk gün içinde nutfe (sperm), ardından alaka (embriyonik yapışkan madde) ve nihayetinde mudğa (çiğnenmiş et parçası) haline geldiği; ardından bir melek gönderilerek o kişiye ait dört şeyin –ameli, rızkı, eceli ve bedbaht mı yoksa bahtiyar mı olacağı– yazıldığı bildirilmektedir. Sâbûnî de bu rivayete bilgiye dayanarak, insanların sapkınlığının ya da hidayetin sadece sonradan gelişen bir durum değil, Allah'ın ezeli ilminde ve takdirinde önceden yazılı olan bir durum olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, Sâbûnî bu yaklaşımıyla insanın iradesini tamamen iptal etmez; çünkü kişi kendi hür iradesiyle yazgısına doğru yürümektedir. Nitekim “şaki” olarak yazılan kişi, Allah'ın ezeli ilminde o yönde fiillerde bulunacağı bilinen kimsedir. Bu anlamda ilahî yazgı bir zorlama değil, Allah'ın mutlak ilminden kaynaklanan bir beyan ve yaratmadır.³⁴

Sâbûnî ayrıca, Allah'ın bütün fiilleri dilemiş, takdir etmiş ve yaratmış olduğunu, buna kâfirin küfrü ile mü'minin imanı da dahil olmak üzere tüm kulların fiillerinin dâhil olduğunu açıkça ifade eder. Hiçbir kimse Allah'ın dilemesi olmaksızın iman edemez, yine hiçbir kimse O'nun izni ve takdiri olmadan inkar edemez. Ancak bu kapsamlı ilahî irade, Allah'ın her fiilden razı olduğu anlamına gelmez. Nitekim iman ve şükür O'nun rızasını kazanırken, küfür ve isyan O'nun gazabını celbeder. Zümer Suresi'nin 7. ayetinde bu ayrım açık biçimde ortaya konulmaktadır: “Allah kulları için onların küfrüne razı olmaz; şükretmenize ise razı olur.”³⁵

Sâbûnî'ye göre Ehl-i sünnet, Allah'ın bütün yaratılmışlar üzerindeki mutlak iradesini ve kudretini esas alan bir inanç sistemine sahiptir. Bu çerçevede, kulların işlediği hayır ve şer tüm fiiller Allah'ın iradesi ve meşietiyile meydana gelmektedir. İman da küfür de O'nun dilemesiyle vuku bulmaktadır; hiçbir mümin Allah dilemeden iman edemez, hiçbir kâfir de Allah'ın izni olmadan inkara düşmez. Ancak bu ilahî irade, fiilî bir rıza anlamına gelmemektedir. Zira Allah, her ne kadar küfrü yaratmış ve takdir etmiş olsa da ondan razı değildir; bilakis imanı ve itaati sever ve onlardan hoşnut olur. Sâbûnî, “Eğer inkar ederseniz, şüphesiz Allah sizden müstağnidir ve kulları için küfrü razı olmaz. Şükrederseniz, sizden razı olur”³⁶ ayetiyle bu ayrımı temellendirmektedir. Dolayısıyla Allah'ın iradesi ile rızası, Sâbûnî'nin sisteminde açıkça ayrılmış iki farklı kavramdır: Allah bir şeyi yaratmak ve takdir etmek yönüyle irade eder, fakat razı oluş başka bir düzlemde. Sâbûnî böylece, Allah'ın mutlak iradesi ile insanın mesuliyetini bağdaştıran klasik Sünnî doktrini sağlam bir biçimde ifade etmektedir.³⁷

Sâbûnî, Ehl-i sünnet'in kader telakkisi içinde, hayır ve şer dahil olmak üzere bütün varlık ve fiillerin Allah'ın kazası ve kaderiyle gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Ona göre insana ulaşan her türlü zarar veya fayda, Allah'ın dilemesi ve takdiri olmaksızın asla gerçekleşmez. Bu konuda Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen, “Bütün ümmet sana fayda vermek için toplansa ancak Allah'ın yazdığı kadar fayda verebilirler” mealindeki hadis ile Yûnus Suresi 107. ayeti “Allah sana bir zarar verirse onu O'ndan başka giderecek

³¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 279.

³² el-En'âm 6/149.

³³ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 280.

³⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 272-273. İlgili rivayetin tartışılardaki kullanımları hakkında bk. Muhammet Ali Tekin, “Kur'an ve Hadislerde Fıtrat Kavramının Anlamı Üzerine”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1463-1467.

³⁵ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 284-285.

³⁶ ez-Zümer 39/7

³⁷ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 284; Acemî, “el-Mustalahâtul-akadiyye fi Kitâbi Akâidetü's-selef ve ehli'l-hadis”, 145-146.

yoktur...” başlıca dayanaklardır. Bununla birlikte Sâbûnî, Ehl-i sünnet’in bu anlayışının Cebriyye’nin kaderciliğiyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Zira Ehl-i sünnet, her ne kadar bütün fiillerin Allah’ın iradesiyle gerçekleştiğini kabul etse de Allah’ın zatına eksiklik veya kusur izafe edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda şerrin Allah’a doğrudan, tek başına ve mutlak biçimde nispet edilmesini uygun görmez. Bu edebî ve teolojik tercih, Allah’a izafette yüceltici ve tenzih edici bir dil kullanımını esas almaktadır.

1.5. Bidat Ehli ve Fırkalar

Sabûnî, eserinde selef âlimlerinden naklettiği birçok rivayet ve görüşle bidat ehlinin ayırt edici yönlerini vurgulamaktadır. Bidatı sadece bir amelî sapma olarak görmemektedir. Ona göre bidat, öncelikle itikadî bir sapmadır. İmam Mâlik’in bidatı, Allah’ın isimleri, sıfatları, kelamı, ilmi ve kudreti hakkında konuşmak olarak tanımlaması, Sabûnî’nin nazarında bidatın merkezine kelamî müdahaleleri ve tevil gibi rey’e dayanan düşünceyi yerleştirdiği anlaşılmaktadır.³⁸

Bu bağlamda Sabûnî’ye göre bidat ehli, sahâbe ve tâbi’inin sükut ettiği yerlerde konuşan, Allah Teâlâ’nın sıfatlarını aklî ölçülerle yorumlayan ve nassa muhalif tevellere başvuran kimselerdir. Sabûnî, yukarıda geçen rivayetten hareketle bidat ehline üç temel vasıf izafe etmektedir:

Allah’ın isim ve sıfatları hakkında konuşmak: Sabûnî’ye göre bu, bidat ehlinin en yaygın ve tehlikeli özelliğidir. Selef, nassın zahirine bağlı kalarak *bila keyf* ilkesiyle sıfatları kabul ederken; bidat ehli tevil, temsil, teccim gibi yöntemlere başvurarak ya teşbih tehlikesine düşmüş ya da sıfatları iptal etmiştir (tatîl).³⁹

Sahâbenin ve tâbi’inin susmuş olduğu konularda konuşmak: Sabûnî, Sufyân b. Uyeyne’nin şu sözünü aktarmaktadır: “Allah’ın kitabında kendisi için vafettiği her şeyin yorumu, onun okunması ve susulmasıdır”. Bu anlayış, nassı aşan yorumlara kapalı olmayı esas almaktadır.⁴⁰

Ona göre sahâbe ve tâbi’inin sükut ettiği meselelerde konuşmanın bir bidat olduğudur. Bu anlayış, saf ve yorumdan uzak bir inanç çizgisini işaret etmektedir.⁴¹ Sabûnî’ye göre sahâbenin sükutu, aynı zamanda bir dinî tutumdur. Selef, Allah Teâlâ’nın sıfatları gibi konularda konuşmaktan kaçınarak bir susma ahlâkı ortaya koymuştur. Bu sükut, bidatın kapısını kapatmak için bir metoddur. Bidat ehli ise bu kapıyı zorlamıştır.⁴²

Sahih çizgiden ayrılıp hevâya tabi olmak: Şafî’nin, “Bir kimsenin şirk dışında her türlü günahla Allah’a kavuşması, bidatle kavuşmasından bana daha sevimlidir” sözüyle işaret ettiği üzere Sabûnî’ye göre bidat, sadece bir ilim veya düşünce hatası değil, kişinin ebedî kurtuluşunu tehlikeye sokan bir sapmadır.⁴³

Sabûnî’nin bidat ehline dair eleştirilerinde öne çıkan bir diğer önemli boyut, bu kimselerin hadis ehline ve onların nakilciliğine yönelik sistematik bir küçümseme ve düşmanlık içinde olmalarıdır. Ona göre, bidat fırkalarının ayırt edici alametlerinden biri, Ehl-i hadîs mensuplarını “müşebbihe”, “haseviyye”, “nâsibe”, “nâbite” ve “cehele” gibi küçültücü lakaplarla anmalarıdır. Bu tavır, sadece bir adlandırma problemi değil, daha derin bir itikadî çatışmanın dışavurumudur. Zira Ehl-i sünnet, Allah’ın sıfatlarını nasların zahiri doğrultusunda, keyfiyetsiz bir şekilde kabul ederken; kelamî fırkalar bunu akıl ilkeleriyle çelişkili görerek ya reddetmiş (ta’til) ya da farklı anlamlara çekmişlerdir (tevil).⁴⁴ Ehl-i hadîs’in bu sıfatları ispat gayreti, onları hem rivayetleri hem de ravileri hedef alan bir muhalefete maruz bırakmıştır. Nitekim Sabûnî, bu bidat fırkalarının, sahih hadisleri nakledenleri küçümsemekle kalmayıp, bu tutumlarıyla Rasulullah’ın haberlerini doğrudan ya da dolaylı şekilde değersizleştirdiklerini ifade etmektedir. Sabûnî’nin ifadesine göre bu

³⁸ Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef*, 244.

³⁹ Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef*, 249.

⁴⁰ Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef*, 248.

⁴¹ Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef*, 247.

⁴² Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef*, 249-256.

⁴³ Sâbûnî, *Akîdetü’s-selef*, 245, 299; Ali - Fettâh, “el-İmâm Ebû Osmân es-Sâbûnî hayâtuhû ve menhecuhû fi takrîri’l-akîde fi kitâbihî Akîdeti’s-selefi ve ashâbi’l-hadîs”, 629.

⁴⁴ Acemî, “el-Mustalahâtul-akadiyye fi Kitâbi Akîdeti’s-selef ve ehli’l-hadîs”, 150-152.

yaklaşım, Kur'an'ın lanet ettiği, gözleri ve kulakları hakikate kapalı zümrelerin vasfıdır.⁴⁵ Sâbûnî'nin bu değerlendirmesi, sadece nakil geleneğine yapılan bir savunma değil, aynı zamanda bidat fırkalarının bilgi kaynaklarını ve epistemolojik temellerini eleştirmesidir. Sabûnî'ye göre, bu gruplar dinin sahih bilgisini vahyin değil, karanlık zihinlerinin, hasta gönüllerinin ve zayıf akıllarının ürünleri olan arzularına dayalı yorumlardan elde etmektedirler.⁴⁶

Sâbûnî'nin sünneti savunma konusundaki etkisi, döneminde bidat ehlinin açıkça ses çıkaramayacak hale gelmesiyle kendini göstermiştir. Kaynakların ifade ettiği üzere onun karşısında bidatlar geri çekilmiş, sünnet izzet kazanmıştır. Vefatının ardından kaleme alınan bir taziye mektubunda bu durum şu ifadelerle dile getirilmiştir: "Sünnet onun yerinde mansur (muzaffer), bidat ise heybeti karşısında mağlup olmuştu."⁴⁷

1.6. Ehl-i Hadîs/Ehl-i Sünnet

Sâbûnî, Ehl-i sünnet çizgisini yalnızca teorik bir mezhebî aidiyetle değil, aynı zamanda pratik bir bağlılık ve sadakat zeminiyle tarif eden önemli bir âlimdir. Onun nazarında Ehl-i hadîs ve Ehl-i sünnet, hakikatin taşıyıcısı, bidatin karşısında direnişin ve dirayetin öncüsüdür. Sâbûnî'ye göre Ehl-i sünnet'in temel vasıflarından biri, naslara karşı teslimiyet, sahih rivayetlere karşı mutlak saygı ve selefın yoluna olan sarsılmaz bağlılıktır.⁴⁸

Sâbûnî, Ehl-i sünnet'in temayüzünü yalnızca düşüncede değil, amelî ve ahlakî boyutlarıyla da ortaya koymaktadır. Onlara göre hak, Kitap ve sünnette sabit olan ilkelerdir. Bu sebeple, nasların zahirine bağlı kalmak ve sıfatlar konusunda "bila keyf" prensibiyle hareket etmek, Sâbûnî'nin çizdiği Sünnî paradigmanın merkezindedir. Ona göre, sahih hadisleri akıl yürütme veya "nasıl olur" sorularıyla karşılamak bir bidat alametidir ve bu tutum, sünneti reddetmeye giden yoldur.⁴⁹

Sâbûnî'nin yaklaşımında, Ehl-i hadîs'in Allah Teâlâ'nın sıfatlarına dair rivayetleri kabul etmesi ve bu hususta sahâbe ile selef ulemâsının sükutunu bir yöntem olarak benimsemeleri, itikadî istikametın alameti sayılmaktadır. Bu çerçevede Sâbûnî, kelamî yorumlara başvurmaksızın nasların zahirine sadık kalmayı bir fazilet değil, zorunluluk olarak görmektedir. Zira ona göre, sahâbe ve tâbiîn bu tür meselelerde konuşmamış, susarak bir dinî duruş sergilemişlerdir. Bu suskunluk, bidatin ve hevanın önünü kesmek için tercih edilmiş bilinçli bir yöntemdir.⁵⁰

Sâbûnî, Ehl-i sünnet'in sadece inançta değil, tavır ve ilişkilerde de ayrışması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, bidat ehliyle oturmak, onları sevmek ya da sözlerine kulak vermek gibi fiiller, sadece zararlı değil, aynı zamanda tehlikeli ve itikadî zedeleyici davranışlardır.⁵¹

Sâbûnî'nin rivayet ettiği üzere, "bir kimse Ehl-i hadîs imamlarını severse o kişi sünnet üzeredir" ifadesi, onun bu noktadaki anlayışını yansıtmaktadır. Hatta Ebû Hâtûm er-Râzî'den (ö. 277/890) yaptığı alıntı ile Ehl-i sünnet'in, Ehl-i hadîs olduğunu ifade etmektedir. Sâbûnî, Evzâî, Şu'be (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, , İbnü'l-Mübarek, Vekî' (ö. 197/812), Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848), Ahmed b. Hanbel gibi selef imamlarına duyulan sevginin bir iman göstergesi olduğunu belirtmektedir.⁵²

Netice itibarıyla, Sâbûnî, Ehl-i sünnet ve Ehl-i hadîs çizgisini sadece fikhî ya da kelamî bir ekol değil, aynı zamanda bir duruş olarak görmektedir. Bu duruşun temelinde ise, sünnete ittiba, bidatten sakınma ve

⁴⁵ Muhammed 47/23; el-Hac 22/18.

⁴⁶ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 298-305; Kaynaklarda onun bidatlerle mücadelesine dikkat çekmektedir. Bk. Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed İbn Kâdî Şühbe, Abdülalim Hân, *Tabakâtü's-Şâfiyye* (Beyrut: Dâru Alemlî'l-Kütüb, 1407), 1/234; Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'ş-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkerim Arnaut - Mahmûd Arnaut (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986), 5/213; Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İbn Kesir, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed Ali Zeynühum (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1993), 408; Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1396), 36.

⁴⁷ Zehebî, *Sijer*, 18/43.

⁴⁸ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 306.

⁴⁹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 308.

⁵⁰ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 308.

⁵¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 308; Ali - Fettâh, "el-İmâm Ebû Osmân es-Sâbûnî hayâtuhû ve menhecuhû fî takrîri'l-akide fî kitâbihî Akâidetü's-selefi ve ashâbi'l-hadis", 629.

⁵² Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 309 vd.

selefin yolunu kendine rehber edinme anlayışı vardır. Sâbûnî'nin ifadesiyle, "Kim sünnetle amel eder, ona davet eder ve onun üzere istikamet üzere olur, onun ecrı, öncekilerin elli katı kadardır." Bu söz, onun Ehl-i sünnet'e bakışının sadece geçmişe değil, bugüne ve geleceğe dair de nasıl bir motivasyon kaynağı olduğunu göstermektedir.⁵³

1.7. Ahiret İnancı

Sabûnî, Ehl-i sünnet'in inançlarından birinin ölümden sonra diriliş olduğunu belirtmektedir. Bu diriliş, cismanî ve hakiki bir diriliştir. Allah'ın haber verdiği şekilde kıyamet günü gerçekleşecek ve insanlar amellerinin karşılığını almak üzere haşr olacaklardır.

Bu kapsamda Sabûnî, Ehl-i sünnet'in şu hususlara iman ettiğini belirtmektedir: Amel defterlerinin sağdan ve soldan verilmesi, mahşer meydanında sorulara muhatap olunması, zelzeleler, belalar ve sarsıcı olaylar, Sırat köprüsü, mizan ve amel defterlerinin açılması.⁵⁴

Sâbûnî'ye göre, şefaât özellikle Hz. Peygamber'in ümmetinden günahkâr müminlere yapacağı şefaât ile ilgilidir. Sabûnî, bu konuda birçok hadise yer vermektedir. Özellikle "Şefaâtım ümmetimden büyük günah işleyenler içindir"⁵⁵, "Şefaâtımdan en çok yararlanacak kişi, kalpten samimi şekilde "Lâ ilâhe illallâh" diyen kişidir"⁵⁶ gibi naklettiği hadisler onun yaklaşımını özetlemektedir. Sabûnî'nin bu vurgusu, iman ile şirk arasında kalan günahkâr müminlerin ebedî cehennemlik olmadığını; Allah'ın izniyle şefaât yoluyla bağışlanabileceklerini göstermektedir.⁵⁷

Sabûnî'nin değindiği bir diğer nokta da cennet ve cehennem ehlinin durumudur. Sabûnî, cennet ve cehennemin yaratıldığını ve ebedî olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ona göre tevhid ehlinin olup da büyük günah işleyen müminler cehenneme girseler bile ebedî olarak kalmazlar. Allah dilediğini bağışlar, dilediğini cezalandırır. Şirk hariç tüm günahlar Allah'ın affına mazhar olabilmektedir.

Sabûnî'nin bu yaklaşımı, Mu'tezile'nin büyük günah işleyen kişilerin ebedî cehennemlik olduğu yönündeki görüşüne karşı doğrudan bir reddiye olarak okunabilir. Şu inanç maddeleri onun bu noktadaki çizgisini açıkça ortaya koymaktadır: Bazı tevhid ehli hiçbir hesaba çekilmeden cennete girer. Bazıları ise hafif bir hesapla bağışlanır. Günahkâr olanlar kısa süreliğine cehenneme girse de, sonunda bağışlanıp cennete alınırlar. Hiçbir mümin ebediyen cehennemde kalmaz. Kâfirler ise ebedî olarak cehennemde kalırlar. Müminler Allah'ın rahmetinden hiç surette ümitlerini kesmezler.⁵⁸

Sâbûnî'nin ortaya koyduğu bir diğer temel itikadî ilke, cennetin kimseye mutlak anlamda hak edilmiş bir karşılık olarak değil, ilahi bir lütuf ve ihsan olarak verileceği inancıdır. Kulun işlediği hayırların kendisi de Allah'ın lütfu ve hidayeti sayesinde mümkün olmuştur. Bu bağlamda Sabûnî, iki ayeti delil olarak getirir: "Eğer Allah'ın üzerinizdeki lütuf ve merhameti olmasaydı, hiçbiriniz asla arınamazdı; ancak Allah dilediğini arındırır"⁵⁹ ve "Eğer Allah bize hidayet etmeseydi, biz doğru yolu bulamazdık".⁶⁰ Bu ayetler, insana düşen sorumluluğun Allah'ın yaratması ve yönlendirmesi ile tamamlandığını, dolayısıyla nihai kurtuluşun kişinin kendi çabasıyla değil, Allah'ın lütfuyla mümkün olacağını vurgulamaktadır. Sabûnî'nin bu yaklaşımı, Ehl-i hadis'in amellerle gururlanmaktan uzak duran, kulluğu daima bir ihtiyaç ve aciziyet içinde değerlendiren kader ve rahmet merkezli anlayışının bir yansımasıdır.⁶¹

⁵³ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 317.

⁵⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 257-258.

⁵⁵ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Kitâbü's-Sünen Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1998), "Sünne", 23 (Hadis no: 4706).

⁵⁶ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sabîhu'l-Buhârî*, thk. İzzuddîn Dullî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2018), "Rikâk", 51 (Hadis no: 6570).

⁵⁷ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 258-263.

⁵⁸ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 263-264, 276-278, 286-287.

⁵⁹ en-Nûr 24/21.

⁶⁰ el-A'râf 7/43.

⁶¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 295.

Sabûnî'nin üzerinde önemle durduğu konulardan biri de rü'yetullah meselesidir. Ehl-i sünnet'e göre müminler, cennette Allah'ı göreceklerdir. Sabûnî, bu husustaki hadisleri aktarır ve rü'yetin hak olduğunu, ancak keyfiyetinin bilinmediğini vurgulamaktadır. "Muhakkak ki siz Rabbinizi dolunay gecesinde ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz, görmede bir sıkıntı yaşamayacaksınız."⁶² Sabûnî'ye göre burada yapılan teşbih, görmenin görmeye teşbihidir, görülenin görülenle kıyaslanması değildir. Bu yaklaşım, teşbih ve tecsim ithamlarına karşı önemli bir duruşu açıklamaktadır.⁶³

Sabûnî'nin ortaya koyduğu temel inanç esaslarından biri de ecel anlayışıdır. Ona göre Ehl-i sünnet, her canlının ecelinin Allah Teâlâ tarafından belirlenmiş olduğuna ve hiçbir nefsin, bu belirlenmiş sürenin dışında ne bir an önce ne de bir an sonra ölebileceğine iman etmektedir. Bu inanç, Kur'an'daki "Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler"⁶⁴ ve "Hiçbir can, Allah'ın izni olmadan, belirlenmiş bir vakit dışında ölemez"⁶⁵ gibi ayetlerle temellendirilmektedir. Sabûnî'ye göre ölüm ya da öldürülme, neticede ilâhî takdirin gerçekleşmesinden ibarettir; dolayısıyla bir kimse öldürülmüş dahi olsa, bu onun ecelinin geldiğinin bir işaretidir. Bu yaklaşımı, kaderin mutlaklığına olan vurgusuyla, insanın yaşama ve ölüm üzerinde sahip olduğu iradeyi ilâhî takdirin sınırları içinde konumlandırmaktadır.⁶⁶

1.8. İmamet/Hilafet Meselesi

Sabûnî'nin imamet (hilafet) anlayışı, klasik Ehl-i sünnet selef akidesinin bir yansımasıdır. Temelini, Hulefâ-yı Râşidîn olarak bilinen dört halifenin -Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali- hilafetlerinin meşruiyeti ve bunların belirli bir fazilet sıralaması (tartışmasız olarak Hz. Ebu Bekir > Hz. Ömer > Hz. Osman > Hz. Ali) içinde kabul edilmesi oluşturmaktadır. Sabûnî, bu sıralamanın ve meşruiyetin, hem Hz. Peygamber'in hayattayken yaptığı fiilî ve sözlü işaretlere hem de "Hilafet benden sonra otuz yıldır"⁶⁷ şeklindeki meşhur hadise dayandığını kesin bir dille vurgulamaktadır. Bu otuz yıllık süre, Raşid Halifeler dönemini kapsamaktadır ve onları sonraki "Zalim/Sert Saltanat" olarak nitelendirilen dönemlerden ayıran ideal bir yönetim modeli olarak sunmaktadır.⁶⁸ Sâbûnî, imamet konusunu değerlendirirken aşağıda geleceği üzere Şia'nın iddialarına da cevap verecek bir tavır izlemektedir.

Sabûnî'nin imamet teorisinin merkezinde, her bir Raşid Halife'nin meşruiyet kaynağı olarak sahabe icması ve şura ilkeleri yer alır. Hz. Ebu Bekir'in hilafeti, Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında sahabenin tamamının rızası ve seçimiyle gerçekleşmiş, bu seçim Resulullah'ın onu dini konularda (namaz imamlığı) öne çıkarmasına ("Resulullah sizi (dinde) öne geçirdi, biz sizi (dünyada) nasıl geri bırakabiliriz?") dayandırılarak meşrulaştırılmaktadır.⁶⁹

Hz. Ömer'in hilafeti, birincil meşruiyetini önceki halife Hz. Ebu Bekir'in onu halife tayin etmesinden almaktadır ve bunu sahabenin biati ve icması takip etmektedir.⁷⁰ Hz. Osman, Hz. Ömer tarafından belirlenen şura heyetinin oybirliği ve ardından tüm sahabenin biati ve rızası ile halife olmuştur.⁷¹

Sabûnî, bu dört halifenin seçim süreçlerinin, hilafetin ne Şia'nın iddia ettiği gibi "nasla tayin" ne de sonraki dönemlerde görüldüğü üzere "salt kılıç gücüyle" ele geçirildiğini, bilakis ümmetin rızası ve seçimi (icma ve şura) yoluyla tecelli ettiğinin kanıtı olduğunu savunmaktadır.

Sabûnî, Raşid Halifeler dönemini, Kur'an-ı Kerim'deki vaatlerin (özellikle Nur Suresi 55. ayet: "Allah, içinizden iman edip salih ameller işleyenlere, kendilerinden öncekileri nasıl yeryüzüne hâkim kıldıysa onları da mutlaka yeryüzüne hâkim kılacağına... dair vaatte bulunmuştur") gerçekleştiği, İslam'ın aziz kılındığı, küfrün zelil edildiği ve hakikat bayrağının yükseltildiği altın bir çağ olarak nitelendirmektedir. Onların

⁶² Buhârî, "Mevâkîtu's-salâh", 16 (Hadis no: 554).

⁶³ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 264.

⁶⁴ el-A'râf 7/34.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/145.

⁶⁶ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 295.

⁶⁷ Ebû Davud, "Sünne", 9 (Hadis no: 4614).

⁶⁸ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 289-290.

⁶⁹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 290-291.

⁷⁰ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 291.

⁷¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 292.

hilafetini, Allah'ın dinini nusretle desteklediği bir dönem olarak görmektedir. Bu bağlamda, Raşid Halifelere ve genel olarak Sahabeye sevgi, saygı ve hayır dua etmeyi imanın bir gereği olarak vazetmektedir. Sabûnî, metninde şiddetle vurguladığı üzere, onları sevmenin Hz. Peygamber'i sevmek, onlara buğzetmenin ve özellikle Şia ve Hariciler tarafından yapıldığı gibi hakaret etmenin veya meşruiyetlerini sorgulamanın ise büyük bir sapkınlık ve Hz. Peygamber'e hakaret anlamına geldiğini, bu tutumun hadislerle (onları sevmeyenin Allah'ın lanetine uğrayacağı) lanetlendiğini belirtmektedir. Bu savunmacı ve sınır çizici tutum, Şiî imamet doktrinleri ve Haricî eleştirilerine karşı Sünni kimliğin ve meşruiyet anlatısının inşasının ayrılmaz bir parçasıdır.⁷²

Bu noktadaki diğer bir mesele günahkar bir kimsenin arkasında namaz kılmanın fetvası ile ilgilidir. Sabûnî, Ehl-i sünnet'in siyasi istikrarı önceleyen tavrını desteklemekte ve Müslüman bir yönetici —ister salih ister fasık olsun— arkasında cemaatle namaz kılmanın meşru olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, toplumun dağılmaması, cemaat birliğinin korunması ve fitnenin önlenmesi gibi maslahat temelli ilkelere dayanmaktadır. Namaz gibi temel bir ibadetin siyasî sadakat testine dönüştürülmesini reddeden bu yaklaşım, siyasî itaatin sınırlarını belirlerken, dînî birliği öncelemektedir.⁷³

Sabûnî yöneticilerin zulüm ve fiske içinde olsalar dahi, küffarla yapılan cihada onların öncülüğünde katılmanın gerektiğini de savunmaktadır. Bu görüş, siyasal otoritenin ahlaki durumu ile ümmetin maslahatını birbirinden ayırmaktadır. Böylece Sabûnî, cihad gibi kolektif bir dînî görevin şahısların bireysel takvalarına indirgenemeyeceğini ve siyasal parçalanmanın, ümmetin genel çıkarına aykırı olduğunu düşünmektedir. Yönetici fasık olsa bile, onunla birlikte yapılan cihad meşrudur, çünkü hedef ümmetin korunmasıdır.⁷⁴

Bu yaklaşım, Sabûnî'nin siyasî muhalefetle ilgili görüşlerinde de tutarlılıkla devam etmektedir. Sabûnî'ye göre, adaletten sapma ve zulüm gibi durumlarda bile yönetime karşı silahlı isyan (hurûc) meşru değildir. Zira geçmişte yaşanan Cemel (36/656), Sıffin (37/657) ve Harûrâ gibi hadiselerin doğurduğu kaos ortamı, alimleri isyanın sonuçları konusunda son derece temkinli kılmıştır.⁷⁵

Bununla birlikte Sabûnî sadece pasif bir itaati değil, yöneticilerin ıslahı için aktif dua ve iyi niyet temennisini de belirtmektedir. Bu yaklaşım, siyasî muhalefeti fiilî değil, duaya dayalı bir yöntemle dile getirmenin ve böylece hem düzeni koruyup hem de adaleti talep etmenin bir yolu olarak görülebilir.⁷⁶

Öte yandan “Onlar, adaletli imama itaat edinceye kadar bağî (haksız yere isyan eden) fırka ile savaşılmamasını meşru görürler” ifadesi, meşru siyasal otoriteye başkaldıran gruplarla mücadeleyi meşru gören bir anlayışı yansıtmaktadır. Burada dikkat çeken unsur, adil imam vurgusudur. Sabûnî, fasık imam arkasında namaz kılınabileceğini ve onunla birlikte cihad edilebileceğini söylerken, bağî fırkaya karşı savaş için “adil imam” şartı getirmektedir. Bu da, fiske ile zulüm arasında siyasî açıdan ince bir ayrım yapıldığını göstermektedir. Zulüm durumunda isyan edilmezken, meşru otoriteye silahla karşı çıkanlara karşı ise zor kullanımı caiz görülmektedir. Çünkü bu tür başkaldırıları, ona göre ümmetin birliğini ve düzenini tehdit eden daha büyük bir fitne potansiyeline sahiptir.⁷⁷

Sabûnî'nin yukarıdaki görüşleri, Ehl-i hadîs'in siyasî düşüncesinin önemli ilkelerini yansıtmaktadır. Bu görüşlerde temel kıtas, dînî ve sosyal düzenin bozulmaması, fitnenin önlenmesi ve ümmet birliğinin korunmasıdır. Sabûnî, yöneticilerin bireysel ahlakî kusurlarını siyasal meşruiyet için belirleyici görmemekte; aksine, maslahat, cemaat birliği ve fitne korkusunu öncelikli tutmaktadır. Ancak bu tutum, zalimliği onaylama değil; ona karşı çıkmanın yolunu dua, nasihat ve sabır gibi yollarda arama eğilimidir.

⁷² Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 292-294. Tarihî süreçteki gelişmelere dair bk. Mehmet Salih Gecit, *Ehlî Sünnet Siyasal Düşüncesinin Oluşumu (Ashâbü'l Hadîs Örneği)* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2024).

⁷³ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 294.

⁷⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 294.

⁷⁵ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 294. İlgili olayların nasıl değerlendirildiğine dair bir örnek için bk. Abdurrahim Yeşilmen, “Cemel Vak'ası Rivâyetlerinin Klasik Hadis Kitaplarındaki Yeri Üzerine Bir İnceleme”, *Rusub Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2025), 42-64.

⁷⁶ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 294.

⁷⁷ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 294. Ayrıca bk. Serkan Başaran, *İndirgemeci Tarih Yorumunun Eleştirisi Bağlamında Ashab Tasavvuru* (Bursa: Emin Yayınları, 2023), 126-139.

1.9. Sahabe Arasındaki İhtilaflara Yaklaşım ve Peygamber Ailesine Hürmet

Sahabiler arasında gerçekleşen olaylar, erken dönem İslam tarihinde mezhebî ayrışmaların derinleşmesine neden olmuş bazı fırkalar bu olaylar üzerinden sahabenin bir kısmını dışlayıcı ve yargılayıcı tutumlar geliştirmiştir. Sabûnî ise bu konuda sükûtu, saygıyı ve ihtilafların yeniden gündeme getirilmemesini esas alan bir tutum benimsemektedir.

Nitekim onun, “Onlar, Allah Resûlü’nün sahâbîleri arasında meydana gelen olaylara dair susmayı, sahâbîler hakkında ayıp ve eksiklik içeren sözlerden dili temiz tutmayı benimserler” şeklindeki ifadesi, bu yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁸ Bu tavır, sahabeye yöneltilen sözlü ve fikrî saldırılara karşı bir koruma mekanizması olduğu gibi, aynı zamanda mezhebî fitnenin yeniden alevlenmesini engellemeyi hedefleyen sosyal bir tedbirdir. Sahabenin adaletine olan güveni esas alan bu suskunluk, onların niyet ve içtihatlarının sorgulanmaması gerektiği ilkesine dayanmaktadır.

Sabûnî’nin sahabeye ilişkin yaklaşımı sadece yargılamaktan kaçınmakla sınırlı değildir; aynı zamanda onları toptan hürmetle anmayı da içermektedir. “Onlar, sahabenin tamamına rahmet okunmasını ve hepsiyle dostça bir bağ kurulmasını gerekli görürler” ifadesi, bu bütüncül bakışın göstergesidir. Burada geçen “terahhum” (rahmet dilemek) ve “muvalât” (dostluk ve bağlılık) kavramları, sahabenin sadece tarihî şahsiyetler olarak değil, aynı zamanda İslamî kimliğin temel taşıyıcıları olarak görüldüğünü yansıtmaktadır. Bu anlayış, özellikle Şii geleneğin bazı sahabileri dışlayıcı yaklaşımına karşı Ehl-i sünnet’in tutumunu temsil etmektedir. Cemaatin bütünlüğünü korumaya yönelik bu bakış, sahabeye birey merkezli değil, cemaat düzeyinde saygı göstermeyi teşvik etmektedir.⁷⁹

Sahabaya gösterilen bu toplu hürmetin bir devamı olarak, Sâbûnî, Peygamber Efendimiz’in eşlerine yönelik de aynı özenli tutumun gösterilmesini gerekli görmektedir. “Aynı şekilde onlar, Peygamber’in eşlerinin (Allah hepsinden razı olsun) kıymetlerinin yüceltilmesini, onlara dua edilmesini, faziletlerinin bilinmesini ve onların müminlerin anneleri olduklarının kabul edilmesini gerekli görürler” ifadesi, bu yaklaşımın en veciz örneklerinden biridir. Kur’an-ı Kerim’de geçen “*müminlerin anneleri*”⁸⁰ ifadesi, bu hanımların ümmet için sadece ailevi değil, aynı zamanda manevî birer otorite ve örneklik taşıdığını vurgulamaktadır. Sabûnî’nin bu konuda özel bir hassasiyet göstermesi, başta Hz. Aîşe (ö. 58/678) olmak üzere çeşitli tarihî sebeplerle eleştirilere maruz kalan validelerimizi koruma çabasının tezahürüdür. Onlara yönelik dua, faziletlerini tanıma ve değer atfetme, ümmetin ahlâkî hafızasını canlı tutma amacına hizmet etmektedir.⁸¹

2. Mezhebî Konumlandırma Tartışmaları

2.1. Ehl-i Hadîs’e Yakın Yönleri

Bu bölümde, Sâbûnî’nin Ehl-i hadîs’e yakın yönleri; metodolojik tercihler, akaid anlayışı ve mezhep eleştirileri üzerinden ele alınacaktır. Onun geçmişten gelen birikimin devamlılığını sağlama ve inanç sahasına dair nakilleri önceleyen eserler kaleme alması bu yönüyle dikkat çekicidir.

2.1.1. Ehl-i Hadîs Geleneğinin Temel İlkelerine Bağlılık

Sâbûnî’nin inanç sistemi içerisindeki konumunu isabetli biçimde değerlendirebilmek için, öncelikle onun benimsediği Ehl-i hadîs geleneğinin temel ilkelerini kavramak gerekmektedir. Bu gelenek, dinî bilginin kaynağı olarak nakli merkeze almaktadır. Kur’an ve hadis, bilgi üretiminde yegâne referans kabul edilirken aklî çıkarımlar ve tevil yöntemleri nasların önüne geçirilmemektedir. Bu anlayış, inanç esaslarının belirlenmesinde selefî yöntemini esas almaktadır. Bu yaklaşım, itikadî konularda yorumlardan kaçınılmasını ve metnin zahirine sadık kalınmasını beraberinde getirmektedir.

Ehl-i hadîs düşüncesinin bir diğer belirgin özelliği, müteşabih naslar karşısındaki duruşudur. Bu tür ayet ve hadislerde, metnin anlamının yalnızca Allah tarafından bilindiği kabul edilmekte ve herhangi bir yorumlama çabasına girilmemektedir. Nihayetinde, hadis ilmi bu gelenekte merkezi bir konuma sahiptir.

⁷⁸ Sâbûnî, *Akâidetü’s-selef*, 294. Sahâbeye yönelik tutumlar için bk. Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dinî Hükümü”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/1 (Haziran 2010), 7-32.

⁷⁹ Sâbûnî, *Akâidetü’s-selef*, 294; İbrahim Bayram, *Ehl-i Sünnet Kelâmında Sahâbe* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 160-189.

⁸⁰ el-Ahzâb 33/6.

⁸¹ Sâbûnî, *Akâidetü’s-selef*, 294-295.

Özellikle akaid ve fıkıh gibi alanlarda hüküm çıkarılırken hadislerin otoritesine büyük önem atfedilmektedir. Bu noktada cerh ve ta'dil gibi hadis usulü prensipleri titizlikle uygulanır; ravilerin güvenilirliği, bilgilerin aktarım sürecinin sıhhati açısından vazgeçilmezdir.

İşte bu esaslar doğrultusunda şekillenen Ehl-i hadis geleneği, Sâbûnî'nin akaid anlayışını da derinden etkilemiş ve onun görüşlerine bu çizgi belirgin şekilde yansımıştır. Sâbûnî, naslara sadakati, selefi yorum biçimini ve bidatlara karşı sert duruşu ile bu mirasın bir temsilcisi olarak öne çıkarmaktadır.

2.1.2. Metodik Sadakat ve Selef Yöntemi

Sâbûnî, *Akâidetü's-selef* eserinde öncelikle selefin inanç esaslarını aktarmakta ve bu aktarımı yaparken herhangi bir yorum veya aklî teville başvurmada doğrudan rivayetleri esas almaktadır. Allah'ın sıfatlarına dair meselelerde ise Sâbûnî, lafzî anlamlara bağlı kalmayı tercih etmektedir. Sıfatların keyfiyeti hakkında soru sormaktan sakınmak gerektiğini belirterek, “bila keyf” prensibini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, Selefi geleneğin teşbih ve tevilden uzak durma ilkesine uygunluk arz etmektedir.⁸² Sâbûnî, Allah'ın sıfatlarına dair tevilî, Kur'an ve sünnet naslarının tahrifi olarak değerlendirmiş ve bu yaklaşımı kesin bir biçimde reddetmiştir. Ona göre, Allah'ın “elî” gibi sıfatlarını mecaz anlamda yorumlayarak örneğin “kudret” olarak tevil etmek, aslında bu sıfatları iptal etmeye ve metinlerin zahir anlamını bozmaya yönelik bir çabadır. Bu yaklaşım, Ehl-i hadis geleneğinin temel metodolojisini yansıtmaktadır. Zira bu geleneğe göre, akıl ile nakil arasında bir çatışma söz konusu olduğunda daima nakil esas alınmalı, aklî teviller ise bidat ehlinin alameti sayılarak reddedilmelidir.⁸³

Risalenin önemli bir diğer yönü de, bidat fırkalarına yönelik açık ve sert eleştiriler içermesidir. Sâbûnî, özellikle Mu'tezile, Cehmiyye ve Müşebbihe gibi grupları itikadî sapmalarla suçlamaktadır. Ona göre bu fırkalar, Kur'an ve sahih sünnet çizgisinden sapmış ve Müslümanların birliğine zarar vermiştir.⁸⁴

Nihayet, eserin başlığında “Ashâbu'l-hadîs” ifadesinin yer alması da tesadüfî değildir. Bu ifade, hem Sâbûnî'nin kendisini bu gelenek içinde konumlandığına, hem de itikadî meselelerde Ehl-i hadis metodolojisine duyduğu bağlılığa bir delil olarak gösterilebilir. Bu yönüyle eser, yalnızca bir itikad metni değil, aynı zamanda Ehl-i hadis geleneğinin tarihî sürekliliğini ortaya koyan önemli bir belge mesabesindedir.⁸⁵ Ashâbu'l-hadîs'in, inanç alanındaki duruşlarını kurumsallaştırmak ve mezhep içi otoritelerini pekiştirmek amacıyla kaleme aldıkları metinlerde bu isme özel bir vurgu yapmaları, bir yönüyle hem Selefi çizgiye olan bağlılıklarını vurgulama hem de kendilerini Ehl-i sünnet'in sahih temsilcisi olarak konumlandırma çabasının yansımasıdır. Eser başlıklarında “Ashâbu'l-hadîs” ifadesinin öne çıkarılması, bu iddianın bilinçli bir şekilde kurumsal kimliğe dönüştürüldüğünü göstermektedir. Bu durum, sadece içerikle sınırlı kalmayıp, doğrudan metinlerin isimlendirilmesine de yansımıştır.⁸⁶

Ayrıca Sâbûnî'nin eserinde başvurduğu kaynaklar, onun ilmî referans dünyasını ve mensup olduğu geleneği anlamak açısından oldukça önemlidir. Sâbûnî'nin atfı yaptığı eserler arasında Şâfiî'nin *el-Mebsûl'u*, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *el-İ'tikâd*ı, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *et-Tevhîd* ve *es-Sabîb*'i, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *el-İ'tikâd*ı, Hâkim en-Nisâbü'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadîs*'i, Hasan b. Süfyân'ın *el-Müsned*'i gibi hadis, akaid ve tarih literatürünün temel

⁸² Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 160-165.

⁸³ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 189; Sıfatlara dair görüşü İbn Teymiyye tarafından sıklıkla alıntılanmaktadır. Bk. Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Fetva'l-Hameviyyetü'l-kübrâ*, thk. Hamd b. Abdülmuhsin et-Tuveycîri (Riyad: Darü's-Sumâi, 1408), 368. Krş. Mehmet Baktır, “Mütekaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 25-48.

⁸⁴ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 298-305; Ebû Osman es-Sâbûnî doğrudan anlatının merkezinde değilse de, nakil zincirinde yer alarak bir rivayetin aktarılmasında güvenilir bir râvi olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Onun adı, İmam Şâfiî'nin kelimine ve özellikle bidat fırkalarına (özellikle Kaderiyye, yani kaderi inkar edenler) karşı olan sert tutumunu nakleden rivayetler silsilesinde geçmektedir. Ebû'l-Kasım İbn Asâkir, *Tebînü kezîbi'l-müfterî fî mâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1984), 336-337.

⁸⁵ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 159-160.

⁸⁶ Kutlu, *Selefilğin Fikrî Arkapları İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, 48-59; Ehl-i Hadis geleneği içinde bu şekilde bir isimlendirme için örnek olarak bk. Ebibekir Ahmed b. İbrahim b. İsmail el-İsmâilî, *el-İ'tikâdu eimmeti ehli'l-hadîs*, thk. Muhammed b. Abdurrahman el-Hümeyyid (Riyad: Dârü'l-Âsime, 2022).

kaynakları yer almaktadır. Ayrıca Sâbûnî, dedesi olan hadis hafızı Muhammed b. Adî es-Sâbûnî'nin eserlerinden de istifade etmiş ve ona atıfta bulunmuştur. Bu kaynakların ortak yönü, genellikle Ehl-i hadîs çizgisine mensup yahut o çizgiyle yakınlık kuran müelliflere ait olmasıdır.

Eserin sonunda yer alan vasiyet ve öğütler ise Sabûnî'nin duruşunu en açık biçimde yansıtan satırlardır. Sabûnî, bu vasiyetinde kendisini “onların izinden giden, nurlarıyla aydınlanan, kardeşlerine ve dostlarına da yollarından sapmamalarını öğütleyen” biri olarak tanımlamaktadır. Buradaki “onlar”, şüphesiz ki selef âlimleridir. Sabûnî, onların görüşlerinden sapmayı, sonradan ortaya çıkan bidatlerle meşgul olmayı tehlikeli ve yanlış bir yol olarak görmektedir. Özellikle şunu vurgulamaktadır: “Eğer bu bidatlerden biri, o büyük imamların yaşadığı çağda birinin dilinden çıksaydı, o kişi terk edilir, bidatçi ilan edilir, yalanlanır ve her türlü kötü muameleye maruz bırakılırdı.”⁸⁷

Sabûnî'ye göre Müslümanlar, bidatlerin çokluğuna aldanmamalıdır. Çünkü bu yaygınlık, onun ifadesiyle “kıyametin yaklaştığının alametlerinden biridir.” Ona göre “ilim azalacak, cehalet artacaktır” ve burada geçen “ilim”, sünneti; “cehalet” ise bidati temsil etmektedir.⁸⁸

Sabûnî, sünnete bağlılığın değerini ve bu yolda sebat edenlerin faziletini de şöyle ifade etmektedir: “Bugün, Peygamber Efendimizin sünnetine sarılan, onunla amel eden, ona göre dosdoğru yaşayan ve insanları da bu yola çağıran birinin eciri, İslam'ın ilk dönemlerindeki bir Müslümandan daha fazladır. Çünkü bozulmuş bir toplumda sünnetle amel eden kişi için Peygamber şöyle demiştir: Onun eciri, elli kişinin ecrinden daha fazladır. Sahâbîler elli kişi onlardan mı bizden mi? diye sorduklarında, Hayır, sizden buyurmuştur.”⁸⁹

Meselelere yaklaşım boyutuna dair yönünden başka Sâbûnî'nin bilgiyi sunma tarzı da bu çerçevede değerlendirilebilecek bir durumdur. O, *Akâidetü's-selef*'te rivayetlere yer verme şekli onun beslendiği geleneğe dair kanaat belirtmede faydalı olacaktır. İtikat eserinde dahi hadisleri senetleriyle birlikte aktarması hem nakil geleneğine olan sadakatini hem de rivayet esaslı bir dinî epistemolojiye bağlılığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. İcabet hadisinin bazı tariklerini verdikten sonra başka bir kitabı olan *el-İntisâr'a* atıfla bu hadislerin hepsine isnatlarıyla beraber yer verdiğini belirtmesi⁹⁰ ilgili konudaki sürekliliğini vurgu açısından önemlidir. Bu yaklaşım, onun Ehl-i hadîs çizgisiyle uyumlu bir ilmî zemin üzerinde durduğunu açıkça göstermektedir.

2.1.3. Ehl-i Hadîs İçindeki Konumu

Sâbûnî, sadece bir akide âlimi olmanın ötesinde, aynı zamanda derin bir hadis kültürüne sahip, muhaddis kimliğiyle temayüz etmiş bir ilim adamıdır. Sâbûnî'nin hadis merkezli yaklaşımı, onu Ehl-i hadîs geleneğinin sadece bir aktarıcısı değil, aynı zamanda bu geleneği savunan ve tahkim eden bir kişi haline getirmiştir. *Akâidetü's-selef*, sıradan bir akide metni olmanın ötesinde, bidat düşüncesine karşı kaleme alınmış ideolojik bir manifestodur. Bu eser, hem Selefî akîdenin temel ilkelerini sistematik biçimde ortaya koymakta hem de Ehl-i hadîs'in sınırlarını belirleme ve koruma misyonu üstlenmektedir.⁹¹

Sâbûnî'nin çizgisi, sonraki dönemlerde İbn Kudâme (ö. 620/1223), İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi Selefî geleneğin önde gelen temsilcileri tarafından sıklıkla referans alınmıştır.⁹² Özellikle daha sonraki kaynakların onu Ehl-i hadîs'in imamı olarak takdim

⁸⁷ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 316.

⁸⁸ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 316.

⁸⁹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 317-318.

⁹⁰ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 203-210.

⁹¹ Sâbûnî, *Akâidetü's-selef*, 159. Ayrıca bk. Ayşe Nur Yamanus, *Eş'arî Hadîs Ekolü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 61, 193.

⁹² Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârûzi'l-'akl ve'n-naql = Muvâfakatü şahîhi'l-menkâl li-şarhi'l-ma'kûl*, thk. Muhammed Reşad Salim (Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1991), 2/82-83; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Beyânü telbîsi'l-Cehmiyye fî tesîsi bide'ihimi'l-kelâmiyye ev nakzü tesîsi'l-Cehmiyye* (Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tibaati'l-Mushafiş-Şerif, 1426), 5/66; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *es-Şafediyye*, thk. Muhammed Reşad Sâlim (Riyad: Mektebetü İbn Teymiyye, 1406), 1/267; İbn Teymiyye, *el-Hameviyye*, 368; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Şerhu hadîsi'n-nüzûl* (Beyrut: Mektebü'l-İslamiyye, 1977), 50; İbn Kudâme, *Zemmü't-tevil*, thk. Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî Bedr b. Abdullah el-Bedr (Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1406), 16-17.

etmesi de onun Ehl-i hadîs içindeki konumunu teyit eden unsurlardandır.⁹³ Bu bağlamda, Sâbûnî, yalnızca kendi döneminin değil, aynı zamanda sonraki dönemlerin de Selefi düşünce dünyasını şekillendiren isimlerden biri hâline gelmiştir.⁹⁴

Sâbûnî'nin Ehl-i hadîs içerisindeki tanınırlığı veya etkisi sonraki dönemlerde kendisine yapılan atıflarla da takip edilebilmektedir. Hadis alanında kaleme aldığı *el-Erba'ün fi'l-hadîs* adlı kırk hadis derlemesi, Nevevî ve diğer âlimlerce de anılmıştır.⁹⁵ Ayrıca *Kitâbü'l-Mi'eteyn*'de hadis, hikaye ve şiire yer verdiği nakledilmiştir. Dualarla ilgili rivayetleri bir araya getirdiği *Kitâbü'd-Da'avât*, Beyhakî gibi önemli bir hadisçinin dikkatini çekmiş, hatta bu eserden nakillerde bulunulmuştur. Celaleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) de farklı eserlerinde Sâbûnî'nin görüşlerine yer vermiştir.⁹⁶

2.2. Eş'arîliğe Yakın Yönleri

Sâbûnî, Eş'arî olduğu yönünde doğrudan bir beyanda bulunmamıştır. Hatta eserinde kendisinin Ehl-i hadîsten olduğunu beyan etmekle birlikte sürekli olarak Ehl-i hadîse dualar etmektedir. Bununla birlikte Eş'arîliği savunmak amacıyla kaleme alınan ve Kuşeyrî tarafından hazırlanan bildirinin altına imza atan âlimler arasında onun da bulunması, mezhebî tercihi olarak değerlendirilebilir.⁹⁷

Eş'arîlere yönelik baskıların zirveye ulaştığı dönemde, ünlü mutasavvıf Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), Eş'arîliği savunan ve Eş'arî'yi Ehl-i hadîs imamlarından biri olarak tanımlayan “Şikâyetü Ehlî's-sünne bi-mâ lehün mine'l-mihne” (Ehl-i Sünnet'in Başlarına Gelen Mihneden Şikâyetleri) adlı bir bildiri kaleme almıştır.⁹⁸

Bu bildiriye, dönemin önde gelen Sünnî âlimleri imzalamış ve desteklemiştir. Kaynaklarda eserlerinde belgeyi imzalayanlar listesinde Sâbûnî ve oğlu Ebu Nasr es-Sâbûnî (Abdullah b. İsmail es-Sâbûnî) açıkça yer almaktadır. Bu eylem, Sâbûnî'nin kendisini bu hareketin bir parçası olarak gördüğünü ve Eş'arîliğin temsil ettiği Sünnî çizgiyi savunduğu şeklinde yorumlanabilir.⁹⁹

Ancak Sâbûnî'yi doğrudan Eş'arîliğe nispet etmek yerine, imza attığı metnin içeriğine dikkatle yaklaşmak daha isabetli olacaktır. Çünkü bu metnin temel vurgusu, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin bizzat hadis ehli içerisinde konumlandığını belirtmektir: “*Hadis ehlinin imamları, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin (rahmetullahi aleyh) hadis ehli imamlarından biri olduğu, mezhebinin hadis ehlinin mezhebi olduğu ve dinin esasları (usûlü'd-dîn) hakkında ehli sünnet yoluyla konuştuğu hususunda ittifak etmişlerdir. O, sapkınlık ve bidat ehline —özellikle Mutezile, Râfîza, diğer bidatçiler ve hatta ehl-i kiblenin dışına çıkanlara— karşı keskin bir kılıç gibi olmuştur. Kim onu zımmederse, ona dil uzatırsa, aslında Ehl-i sünnetin tümüne dil uzatmış olur.*”¹⁰⁰ Öte yandan, Sâbûnî'nin Eş'arî'yi savunmadaki kararlılığının arka planında, kendisi küçük yaşta babasının mezhep tartışmaları neticesinde çıkan çatışma sırasında öldürülmüş olmasının etkisi de düşünülebilir. Bu tecrübesi, onun mezhepler arası ilişkilerde daha uzlaştırıcı ve kuşatıcı bir tutum benimsemesinde rol oynamış olabilir. Kaldı ki hem takipçileri hem de muhalifleri tarafından sevilen bir kişilik olarak anılması bunu teyit eden hususlardandır.¹⁰¹

⁹³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâu'l-cüyûşi'l-İslâmiyye alâ gazvî'l-Mu'attıla ve'l-Cebmiyye*, thk. Avvâd Abdullah el-Mu'tik (Riyad: Matbaa'u'l-Ferezdak et-Ticâriyye, 1988), 247.

⁹⁴ Günümüzde selefi çevreler tarafından da çeşitli ders halkalarında okutulmakta, dersler ve metinler çeşitli platformlarda yayınlanmaktadır. Bk. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah Guneyman, *Şerhu Akâdeti's-selef ve aşhâbi'l-hadîs* (Riyad: Mektebetü Dâri Hicâz, 2022).

⁹⁵ Muhyiddin en-Nevevî, *el-Erba'ün en-Neveviyye* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2009), 41.

⁹⁶ Celaleddin es-Suyûtî, *Cemu'l-cevâmi'* (Mısır: el-Ezher, 2005), 9/756; Celaleddin es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, thk. Nazar Muhammed el-Fârâyî (Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415), 521. Ayrıca bk. Aruçi, “Sâbûnî, İsmâil b. Abdurrahman”, 35/359.

⁹⁷ Farklı bir değerlendirme için bk. Taha, “Hel kâne Şeyhülislâm Ebû Osman es-Sâbûnî Eşariyyen”, 19-22.

⁹⁸ İsa Koç, *Mezhepler Arası Mücadele –Hanbelîlik-Eş'arîlik İlişkisi–* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2022), 183-187.

⁹⁹ İbn Asâkir, *Tebyîn*, 112-113.

¹⁰⁰ İbn Asâkir, *Tebyîn*, 112-114.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, 408.

Sâbûnî'nin Eş'arî geleneğine yakınlığının önemli göstergelerinden biri, Eş'arî'nin erken dönem eserlerinden olan *el-İbâne an usûlî'd-diyâne* adlı kitabına duyduğu derin ilgi ve saygıdır. İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) aktardığına göre, Sâbûnî ders meclislerinden çıkarken elinde daima *el-İbâne* kitabını taşır ona büyük bir hayranlık besler ve "Bu kitaptan ne inkar edilebilir ki? Bu, onun kendi mezhebini açıklıyor." derdi. Horasan'ın önde gelen bir hadis ve eser âliminin Eş'arî'nin bu eserini açıkça benimsemesi ve savunması, onun Eş'arî çizgisiyle olan irtibatına dair bazı soru işaretleri uyandırmaktadır. Sâbûnî, *el-İbâne*'yi kendi mezhebinin bir özeti ve açıklaması olarak görmüş; bu yaklaşımı sebebiyle bazı Hanbelî çevrelerden eleştiriler almış, hatta kimi yerlerde dışlanmış. ¹⁰² Lakin burada Eş'arî'nin özellikle kalam yöntemini merkeze alan *Luma'* değil de selef düşüncesine daha yakın duran *İbâne*'yi seçmesi de dikkat edilmesi gereken bir noktadır. ¹⁰³

Sâbûnî'nin hoca silsilesinde bulunan Eş'arîlik açısından dikkat çeken isimler bulunmaktadır. Eş'arî'nin doğrudan öğrencilerinden biri olan Ebü't-Tayyib Sehl b. Muhammed es-Su'lûkî (ö. 387/997) gibi Horasanlı Eş'arî otoritelerin rahle-i tedrisinde bulunmuştur. Hatta Su'lûkî'nin babasının vefatından sonra genç Sâbûnî'yi özel olarak himaye ettiğini, onun eğitimini düzenlediğini ve yetiştirdiğini kaynaklar açıkça belirtmektedir. ¹⁰⁴

Bu eğitim sürecine, dönemin önde gelen diğer Eş'arî âlimleri olan Ebu İshak el-İsferâyînî (ö. 418/1027) ve Ebu Bekr b. Fûrek (ö. 406/1015) de katılmış ve genç Sâbûnî'nin zekası ve yeteneği karşısında hayranlıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle ona "Seyfü's-Sünne" gibi unvanlarla hitap edilmesi, zeka ve yeteneğinin takdir edilmesi Sâbûnî'nin bu ekole mensubiyetinin bir işareti olarak kabul edilebilir. ¹⁰⁵

Diğer taraftan dönemin şartlarında Ehl-i hadis taraftarları, Eş'arîlere karşı açık bir tavır almış; onlarla görüşmenin bile doğru olmadığı, hatta kestikleri hayvanların etlerinin dahi yenilemeyeceği ifade edilmiştir. ¹⁰⁶ Böyle bir ortamda Sâbûnî'nin, dönemin önde gelen Eş'arî şahsiyetleriyle karşılıklı saygı ve takdir ilişkisi içinde olması, önem arz etmektedir.

Sâbûnî'nin, kendisi bir Eş'arî olan Bağdâdî hakkında sarf ettiği övgü dolu ifadeler, onun ilmi şahsiyetine duyduğu saygıyı ve takdiri açıkça ortaya koymaktadır. Bağdâdî gibi kalamî çizgide farklılık arz eden bir isme yönelik bu takdîrî tutumuyla dikkat çekmektedir. ¹⁰⁷ Onun, Bağdâdî'nin ilmi derecesi konusunda ulemânın ittifak ettiğini vurgulaması ve Nişabur'dan ayrılışını büyük bir kayıp olarak değerlendirmesi, aralarındaki ilmi saygının boyutunu göstermektedir. ¹⁰⁸

Özellikle İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) hakkında, onu "İslam'ın göz bebeği" ve "dinin savunucusu" olarak öven ifadeler kullandığı kaynaklarca aktarılmaktadır. ¹⁰⁹ Buna karşılık, Cüveynî'nin de Sâbûnî'ye büyük bir teveccüh gösterdiği nakledilmektedir. Nitekim Cüveynî'den şu dikkat çekici rivayet nakledilmektedir: "Mekke'de bulunduğum sırada mezhepler arasında tereddüt içindeydim. Bu hâl üzereyken Peygamber Efendimiz (s.a.v)'i rüyamda gördüm. Bana şöyle dedi: 'Ebû Osman es-Sâbûnî'nin itikadını esas al'" ¹¹⁰ Kendisi de önde gelen bir Eş'arî âlimi olan Hakim el-Beyhakî (ö. 458/1066), Sâbûnî'den rivayette bulunurken onu "gerçekten Müslümanların imamı ve hakikaten

¹⁰² İbn Asâkir, *Tebyîn*, 390.

¹⁰³ Faysal b. Kazar Câsim, *el-Eş'ârî fî mîzânî ehli's-sünne* (Kuveyt: el-Meberratü'l-Hayriyye li Ulûmî'l-Kur'ani ve's-Sünne, 2007), 622-623.

¹⁰⁴ Zehebî, *Siyer*, 18/42.

¹⁰⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'ş-zeheb*, 5/213; İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfiyyîn*, 407-408; Zehebî, *Siyer*, 1985, 18/42.

¹⁰⁶ Tahsin Yazıcı - Süleyman Uludağ, "Hâce Abdullah Herevî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 17/222; Sübkî, *Tabakât*, 4/272.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfiyyîn*, 393; İbn Asâkir, *Tebyîn*, 253.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, 17/572-573.

¹⁰⁹ Sübkî, *Tabakât*, 5/74; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'ş-zeheb*, 5/176; İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfiyyîn*, 391; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî İsnevî, *el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfi'i ve'r-Ravza*, thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî, Ahmed b. Ali, haz. Abdülkadir Muhammed Ali (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009), 1/189.

¹¹⁰ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1408), 12/95; İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfiyyîn*, 408; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *el-'Ulûv li'l-'ahyî'l-gaffâr fî sabîhi'l-abbâri ve şakîmihâ*, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd (Riyad: Mektebetü Evdâi's-selef, 1990), 247; Zehebî, *Siyer*, 18/44.

şeyhülislam” olarak tanımlamaktadır.¹¹¹

Bu karşılıklı tanımlamaları, ortak bir inanç ve metodoloji zemininde buluştuklarının delili olarak yorumlayabiliriz. Ancak bu yaklaşım, Sâbûnî'nin sadece bu alimlerin şahsî meziyetlerini takdir etmesiyle sınırlı görülmemekte; aynı zamanda onun Eş'arî gelenek içinde yer alan âlimlere karşı kesin bir reddiyeci tavırdan uzak durduğunun bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Dolayısıyla bu karşılıklı övgüler, Sâbûnî'nin kelamî farklılıklara rağmen Ehl-i sünnet dairesinde gördüğü âlimlere yönelik mutedil bir duruş sergilediğine ve hatta Eş'arîliği kategorik olarak reddetmediğine işaret eden bir delil olarak değerlendirilebilir. Ancak bunu direk bir mezhep mensubiyeti olarak okunması ilmî açıdan isabetli gözükmemektedir. Zira Ashâbü'l-hadis içerisinde Mu'tezilî alimleri takdir eden alimler de bulunmaktadır.¹¹² Bunlar hiçbir zaman bu alimlerin Mu'tezilî olduğu noktasında yorumlanmamıştır. Bu sebeple alimler arasındaki karşılıklı saygı ve hoşgörü bir mezhep mensubiyetinden ziyade beklenen ahlaki bir davranış olarak telakki edilmelidir.¹¹³

Sâbûnî'nin Eş'arîlik ile ilişkisine dair temel noktalardan bir diğeri de Kündürî mihnesidir. Selçuklu Veziri el-Kündürî'nin (ö. 456/1064) Eş'arîlere yönelik başlattığı baskı ve sindirme hareketinde (447/1055 civarı) Sâbûnî açık hedeflerden biri olmuştur.¹¹⁴

Kaynakların aktardığına göre, bu dönemde Sâbûnî, Nişabur'daki hatiplik görevinden alınmış ve görev Hanefî bir alim olan Ali b. Hasan es-Sandalî'ye verilmiştir. Bu olay, onun iktidar nezdinde Eş'arîliğe yakın isimlerinden biri olarak tanındığının ve bu kimlikle hedef alındığının bir kanıtı olarak okunabilir. Aynı baskılar, Cüveynî gibi önde gelen diğer Eş'arî âlimleri de şehri terk etmeye zorlamıştır.¹¹⁵

Bu bilgi, Sâbûnî'nin doğrudan Eş'arî olduğunu kesin şekilde kanıtlamaktan ziyade, dönemin siyasî ve mezhebî gerilimleri bağlamında onun hangi tarafın hedefi haline geldiğini göstermesi açısından anlamlıdır. Vezir el-Kündürî'nin 447/1055 civarında Eş'arîlere yönelik başlattığı sistematik baskı sürecinde, sadece kelimciler değil, aynı zamanda Eş'arîlikle ilişkilendirilen Şafîî kadılar da görevlerinden alınmıştır. Bu bağlamda Sâbûnî'nin de açık hedeflerden biri haline gelmesi, onun fikrî yönelimiyle ilgili ipuçları verse de bunu doğrudan Eş'arîliğine dair kesin bir delil olarak değil; dönemin siyasî-ideolojik tasfiyeleri içinde Şafîî çizginin maruz kaldığı muameleyi yansıtan bir gelişme olarak değerlendirmek daha sağlıklı olur. Nitekim kaynaklardaki aktarımdan isimleri listelediğimizde Şafîî birinin görevden alınıp Hanefî birinin göreve getirildiği görülmektedir. Ayrıca bu durum dönemin iktidarının uygulamalarındaki keskinliği gösterme açısından dikkat çekicidir.

Başka bir husus özellikle Hanbelî çevrelerin, ona karşı belirgin bir düşmanlık beslemesidir. Kaynaklarda, Sâbûnî'nin Horasan Sünnîleri nezdinde şeyhülislam unvanını taşıdığını, ancak Herat'taki hadis taraftarlarının bu unvana tahammül edemeyerek, kendi taraftarlarından Ebu İsmâil el-Herevî'yi (ö. 481/1089) şeyhülislam ilan ettiklerini belirtmektedir.¹¹⁶ Bu, Sâbûnî'nin bu çevrelerce ehl-i bidatten diğer bir ifade ile kelam yöntemine sapanlardan biri olarak görüldüğünün bir işareti olarak değerlendirilebilir.¹¹⁷

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, 522; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vejayâtü'l-meşâbir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avvad (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 9/734; Zehebî, *Sîyer*, 18/41.

¹¹² Örneğin İbn Teymiyye kendisi Mu'tezilî bir alim olan Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'ye dair takdirlerini beyan etmektedir. Bk. Halil İbrahim Delen, *Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'nin Kelam Sistemi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 40.

¹¹³ İbn Kesîr, *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*, 408; Zehebî, *Sîyer*, 18/41.

¹¹⁴ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *et-Tisniyye* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1999), 3/1003; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408), 6/652; İbn Kâdî Şühbe, Abdülalim Hân, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 1/210.

¹¹⁵ İbn Asâkir, *Tebyîn*, 108; Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâbirü'l-mu'dıyye fî tabakâtü'l-Hanefiyye: 1135-1871*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993), 2/554; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî İbnü'l-Mibred, *Cem'u'l-cüyûş ve'd-desâkir alâ İbn Asâkir* (Suudi Arabistan: Mahtûât Nüşra fi Bernâmecî Cevâmîi'l-Kelim el-Meccânî't-Tâbi' li-Mevki' eş-Sebeketü'l-İslamiyye, 2004), 146.

¹¹⁶ Herevî'nin konumuna dair bk. Yamanus, *Eş'arî Hadis Ekolü*, 189-190.

¹¹⁷ Yazıcı - Uludağ, "Hâce Abdullah Herevî", 17/22; Sübkî, *Tabakât*, 1964, 4/272; İbnü'l-Mibred, *Cemu'l-cüyûş*, 149.

Sonuç

Sâbûnî, 5./11. yüzyıl Horasan'ında, mezhebî gerilimlerin yoğunlaştığı bir dönemde, Ehl-i sünnet'in savunucusu ve temsilcisi olarak ön plana çıkan müstesna bir âlimdir. Onun özellikle *Akâidetü's-selef ve aşhâbi'l-hadîs* adlı eseri, yalnızca Selefi çizgide bir itikad manifestosu değil, aynı zamanda kendi dönemindeki fikrî ve siyasî mücadelelerin doğrudan bir yansımasıdır.

Sâbûnî'nin kalamî yönelimi, literatürde genellikle Ehl-i hadîs geleneğine yakınlığıyla tanımlanmış olsa da, onun hayatı ve ilmî ilişkileri, daha karmaşık bir tabloyu işaret etmektedir. Allah'ın sıfatları, Kur'an'ın mahluk olmadığı inancı, iman-amel ilişkisi, kader anlayışı ve bidat ehline yönelik sert tutumu, onu klasik Selefi çizgiye yaklaştırmaktadır. Ancak Eş'arî'yi savunan bir bildiriği imzalaması, Eş'arî âlimleriyle olan ilmî ve şahsî münasebetleri, özellikle de *el-İbâne*'ye duyduğu özel ilgi, onun Eş'arîlik ile de önemli düzeyde temas içinde olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Sâbûnî'yi, iki ayrı ekol arasında net bir şekilde konumlandırmak yerine, Ehl-i hadîs geleneğine mensup fakat Eş'arî ekolüyle temas hâlinde olan bir isim olarak değerlendirmek daha isabetlidir. Onun duruşu, bazen Selefi yaklaşımla örtüşmekte, bazen de Eş'arî geleneğin siyasî ve sosyal savunularıyla kesişmektedir. Bu nedenle, Sâbûnî'yi klasik mezhep tasnifleriyle sınırlamak yerine, bağlamına göre ve tarihî dinamikleri dikkate alan bir yaklaşım hem ilmî hem de metodolojik bakımdan daha isabetli bir sonuç verecektir. Ancak günümüzde bazı çevrelerce özellikle belirli bir kalıba işaret edilerek onun hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

Netice itibarıyla, Sâbûnî'nin temsil ettiği çizgi, sadece geçmişin bir tekrarı değil aynı zamanda kendi dönemindeki itikadî parçalanmalara karşı bir denge, müdafaa ve tahkim arayışı olarak okunmalıdır. Onun şahsında, hadise sadakatiyle itikadî muhakemenin, selefi katılıkla mezhep içi uzlaşının, bidate karşı mücadeleyle sosyal birlik arzusunun nasıl bir araya geldiği gözlemlenmektedir.

Kaynakça | References

- Acemî, Sîta. “el-Mustalahâtü'l-akadiyye fî Kitâbi Akâidetî's-selef ve ehli'l-hadîs”. *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslamiyyeti'd-Düvelîyye* 5/5 (2021), 121-158.
- Ali, Âdil Muhammed - Fettâh, Serheng Ahmed. “el-İmâm Ebû Osmân es-Sâbûnî hayâtuhû ve menhecuhû fî takrîri'l-akîde fî kitâbihi Akâidetî's-selefi ve ashâbi'l-hadîs”. *Sulaimani Journal for Humanities* 25/2 (Temmuz 2023), 615-632. <https://doi.org/10.17656/jzsb.11531>
- Aruçi, Muhammed. “Sâbûnî, İsmâil b. Abdurrahman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/359-360. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Asar, Muhammet Ali. “Beyhakî'nin el-Esmâ ve's-Sıfât Adlı Eseri Özeline Ehl-i Hadîs'in Haberî Sıfât Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), 235-277. <https://doi.org/10.33718/tid.723421>
- Aydın, Osman. “Müşkilü'l-Hadis ve Haberî Sıfatların Te'vili Noktasında Ehl-i Hadise Bir Reddiye”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022), 427-454. <https://doi.org/10.33415/daad.1033183>
- Baktır, Mehmet. “Mütekaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 25-48. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4301/255678>
- Başaran, Serkan. *İndirgemeci Tarîh Yorumunun Eleştirisi Bağlamında Ashab Tasavvuru*. Emin Yayınları, 2023.
- Bayram, İbrahim. *Ehl-i Sünnet Kelâmında Sahâbe*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- Bozkurt, Üsâme. *Hicrî 4. Asırda Ehl-i hadîsin İç Tartışmaları*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîbu'l-Buhârî*. thk. İzzuddîn Dullî vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2018.
- Câsim, Faysal b. Kazar. *el-Eşâ'ira fî mîzânî ehli's-sünne*. Kuveyt: el-Meberratü'l-Hayriyye li Ulûmi'l-Kur'ani ve's-Sünne, 2007.
- Delen, Halil İbrahim. *Ebü'l-Hüseyn el-Basrî'nin Kelam Sistemi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Efendioğlu, Mehmet. “Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dînî Hükümü”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 8/1 (Haziran 2010), 7-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/htd/issue/41473/501192>
- Gecit, Mehmet Salih. *Ehl-i Sünnet Siyasal Düşüncenin Oluşumu (Ashâbül Hadîs Örneği)*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2024.
- Guneyman, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah. *Şerhu Akâidetî's-selef ve aşhâbi'l-hadîs*. Riyad: Mektebetü Dâri Hicâz, 2022.
- Gürler, Kadir. *Ehl-i Hadîsin Düşünce Yapısı -İlk Dönem Ehl-i Hadîs Örneği-*. Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım. *Tebyînü kezîbi'l-müfterî fî mâ nüsiibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 3. Basım, 1984.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed, Abdülalîm Hân. *Tabakâtü's-Şâfiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1407.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâi ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *İctimâ'u'l-cüyûşî'l-İslâmiyye 'alâ gazvî'l-Mu'attıla ve'l-Cehmiyye*. thk. Avvâd Abdullah el-Mu'tik. Riyad: Matbaa'u'l-Ferez dak et-Ticâriyye, 1988.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. 15 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1408.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn. *Tabakâtü's-Şâfiyyîn*. thk. Ahmed Ömer Hâşim, Muhammed Ali Zeynühüm. Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1993.

- İbn Kudâme. *Zemmü't-tevîl*. thk. Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî Bedr b. Abdullah el-Bedr. Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1406.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Beyânü telbîsî'l-Cehmiyye fî te'sîsi bide'ihimi'l-ke'lâmiyye ev nakşu te'sîsi'l-Cehmiyye*. 10 Cilt. Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbaatî'l-Mushafî's-Şerif, 1426.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Der'ü te'ârûzî'l-a'kl ve'n-nakl = Muvâfakatü sahâhi'l-menkül li-sarâhi'l-ma'kûl*. thk. Muhammed Reşad Salim. 10 Cilt. Riyad: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 2. Basım, 1991.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *el-Fetâva'l-kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *el-Fetva'l-Hameviyyetü'l-kübrâ*. thk. Hamd b. Abdülmuhsin et-Tuveyciri. Riyad: Darü's-Sumâi, 1408.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *eş-Şafediyye*. thk. Muhammed Reşad Sâlim. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1406.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *et-Tisiniyye*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1999.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Şerhu hadîsî'n-nüżûl*. Beyrut: Mektebü'l-İslamiyye, 5. Basım, 1977.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhbâri men zeheb*. thk. Abdülkerim Arnaut - Mahmûd Arnaut. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.
- İbnü'l-Mibred, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî. *Cem'u'l-cüyûş ve'd-desâkir alâ İbn Asâkir*. Suudi Arabistan: Mahtûṭ Nüşira fî Bernâmecci Cevâmii'l-Kelim el-Meccânî't-Tâbi' li-Mevki' eş-Şebeketü'l-İslamiyye, 2004. <https://shamela.ws/book/30312>
- İsmailî, Ebîbekir Ahmed b. İbrahim b. İsmail. *el-İtikâdu eimmeti ehli'l-hadîs*. thk. Muhammed b. Abdurrahman el-Hümeyyid. Riyad: Dârü'l-Âsime, 2022.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravza*. thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî, Ahmed b. Ali. haz. Abdülkadir Muhammed Ali. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları Ashabü'l-Hadise Göre Allah'ın Sıfatları Meselesi*. Ankara: Otto Yayınları, 2011.
- Koç, İsa. *Mezhepler Arası Mücadele –Hanbelîlik-Eş'arîlik İlişkisi–*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2022.
- Korucu Güven, Sema. “Kelam ve Telaffuz Arasında İki İsim: Buhârî ve Ahmed b. Hanbel”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran2025), 1-20. <https://doi.org/10.34085/buifd.1633593>.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed. *el-Cevâbirü'l-mudriyye fî ṭabakâtî'l-Hanefiyye : 1135-1871*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 2. Basım, 1993.
- Kutlu, Sönmez. *Selefilîğin Fikrî Arkaplanı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*. Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Nevevî, Muhyiddîn. *el-Erbeîn en-Neveviyye*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Neysâbü'rî, Müslim b. el-Haccâc. *Sabîhu Müslim*. thk. Yâsir Hasan vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2. Basım, 2016.
- Özkan, Halit. “Ehl-i Hadis ve Cehmiyye'nin Kur'an-Sünnet Anlayışı 'Halku'l-Kur'an' Tartışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme”. *İslam Gelenğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*. ed. Bünyamin Erul. 159-191. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Sâbûnî, İsmail b. Abdurrahman. *Akîdetü's-selef ve ashâbi'l-hadîs ev er-Risâle fî i'tikadi ehli's-sünne ve ashabü'l-hadîs ve'l-eimme*. thk. Nâsir b. Abdurrahman. Riyad: Dârü'l-Âsime, 2. Basım, 1998.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd. *Kitâbü's-sünen Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1998.
- Suyûtî, Celaleddin. *Cemu'l-cevâmi*. 25 Cilt. Mısır: el-Ezher, 2005.

Süyûtî, Celaleddin. *Tedribü'r-râvî*. thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415.

Süyûtî, Celaleddin. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1396.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv Mahmûd Muhammed Tanahi. 10 Cilt. Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1964.

Taha, Şerif. "Hel kâne Şeyhülislâm Ebû Osman es-Sâbûnî Eşariyyen". Salafcenter. Erişim 18.08.2025. <https://salafcenter.org/wp-content/uploads/2024/12/%D9%87%D9%84-%D9%83%D8%A7%D9%86-%D8%B4%D9%8A%D8%AE-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85-%D8%A3%D8%A8%D9%88-%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D8%A8%D9%88%D9%86%D9%8A-%D8%A3%D8%B4%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D8%9F.pdf>

Tekin, Muhammet Ali. "Kur'ân ve Hadiserde Fıtrat Kavramının Anlamı Üzerine". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1441-1490. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.807157>

Yamanus, Ayşe Nur. *Eş'arî Hadis Ekolü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Yavuz, Abdullah Ömer. *Coğrafya ve Mezhep Horasan'da Eş'arîliğin Tarihsel Gelişimi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2021.

Yazıcı, Tahsin - Uludağ, Süleyman. "Hâce Abdullah Herevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/222-226. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Yeşilmen, Abdurrahim. "Cemel Vak'ası Rivâyetlerinin Klasik Hadis Kitaplarındaki Yeri Üzerine Bir İnceleme". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2025), 42-64. <https://doi.org/10.71083/rusuhder.1665398>

Yücel, Selahattin. *Hadis Literatüründe Kitâbü's-Sünne Gelenegi*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2014.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *el-Ulûv li'l-'aliyyi'l-ğaffâr fî sahihi'l-ahbâri ve sakîmihâ*. thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd. Riyad: Mektebetü Evdâi's-selef, 1990.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *Siyeru alâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaut. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-alâm*. thk. Beşşar Avvad. 17 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.